

interviews kennis gekregen hebben. Het duurde immers tot 25 maart van het volgende jaar eer hij de krijgsauditeur, onder de titel: *Relevé de certaines erreurs...*, een uitvoerig zakelijk antwoord op de beweringen van Kiewitz bezorgde ⁽²⁵¹⁾. Blijkbaar voelde Canaris zich op vaste grond want zowel hij zelf als zijn advocaten drongen er bij de bevoegde krijgsauditeur op aan, Kiewitz te horen ten eerste over de aan koning Leopold toegeschreven waardering voor Canaris als chef van de Sipo-SD te Brussel; ten tweede over diens rol bij de wegvoering van de koning gespeeld ⁽²⁵²⁾. Het antwoord van de militaire magistraat kwam pas op 2 februari 1950, tien maanden na de vraag. Het was negatief. Men verneemt niet waarom ⁽²⁵³⁾. Maar het zou oneerlijk zijn te verzwijgen dat Kiewitz wel degelijk door de krijgsauditeur over de versie-Canaris gehoord werd. Dat geschiedde op 18 maart 1950 te Keulen ⁽²⁵⁴⁾. Om de geloofwaardigheid van Canaris te toetsen beschikte de auditeur over een ander document dan het zo pas vermelde *Relevé de certaines erreurs...*: een uitvoerige memorie van 1 november 1948 waarin de gewezen politiefchef wenste te bewijzen dat hij steeds in het uitoefenen van zijn functie in bezet België gematigd was opgetreden ⁽²⁵⁵⁾. Ruim vier bladzijden van het stuk waren gewijd aan zijn telefonische tussenkomsten van 6 juni 1944 bij het RSHA te Berlijn om de wegvoering van de koning te doen uitstellen. Na voorlezing van die bladzijden door de krijgsauditeur onderbrak Kiewitz (wij citeren hem volgens het proces-verbaal): *Tout ce que dit le Dr. Canaris de la déportation du Roi est somme toute exact, sauf quelques petites erreurs de détail sans importance* ⁽²⁵⁶⁾. Welke onbeduidende vergissingen hij bedoelde, precizeert Kiewitz niet. De partisanen die de Ardennen onveilig maakten? *C'est moi*, beweert hij zelfzeker, *qui ai eu le premier l'idée... Mais Canaris s'est avidement emparée de cette idée pour en faire un argument qui d'ailleurs facilitait sa tâche*. Gesteld dat Kiewitz hier waarheid spreekt, dan bewijst zijn antwoord - ongelukkig voor hem - dat

(251) Zie noot 244.

(252) De brief van de advocaten van Canaris aan de krijgsauditeur van 26 april 1949 kon niet teruggevonden worden. Zie volgende noot.

(253) Pv. Canaris 2 februari 1950 met het negatieve antwoord van de auditeur op de brief van de advocaten van Canaris dd. 26 april 1949 (Proc. Canaris 3332).

(254) Pv. Kiewitz, 18 maart 1950 (Proc. Canaris 3344).

(255) Proc. Canaris 3302.

(256) Vgl. in dezelfde zin het getuigenis van Dietrich Bünning, assistent van Kiewitz, eveneens 18 maart 1950 te Keulen (Proc. Canaris 3345, bl. 5). Bünning verschijnt in de bronnen eerst als *Hauptmann* (kapitein), later als *Major*. In werkelijkheid was hij sedert 1920 een geüniformeerd politiemann (*Schupo*), die op een niet nader te bepalen tijdstip overstapte naar de *Kriminalpolizei*. Partijlid sedert 1 mei 1933. Trad toe tot de Algemene SS 26 april 1939. Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog gemobiliseerd bij de *Geheime Feldpolizei*. Vanaf juni 1940 assistent (eigenlijk boodschapper) van Kiewitz te Laken. 1 september 1940, zonder overgang bevorderd van gewoon SS-man tot *SS-Untersturmführer* in de Algemene SS. De bevordering tot *SS-Hauptsturmführer* volgde 1 september 1941. De snelle promoties in de SS beantwoordden aan de even snelle promoties in de *Kriminalpolizei* die, op hun beurt, het gevolg waren van zijn functie te Laken. Zijn rang in de Algemene SS werd verborgen gehouden. Aan de graad *SS-Hauptsturmführer* beantwoordde die van *Hauptmann* in het landleger, aan die van *SS-Sturmbannführer* die van *Major*. Vandaar *Hauptmann* en later *Major* Bünning (NCWOII, BDC, Bünning).

hij, in de telefonische strijd om uitstel vanuit Laken tegen de Gestapo te Berlijn, machteloos was. Een goed idee van Canaris, geeft hij toe - maar hij zelf kon er niets mee aanvangen en moest het aan Canaris overlaten er in de praktijk iets van te maken.

Een toppunt van controleerbare ongeloofwaardigheid als getuige bereikt Kiewitz wanneer hij nog over Canaris beweert: *Je sais qu'il a, de son côté, fait tout ce qu'il pouvait faire du côté de la Gestapo, c'est-à-dire, rester passif.* Als er iemand op 6 juni 1944, na de ontvangst van de Elbe-telex, actief is opgetreden, dan is het ontegensprekelijk Canaris. Kiewitz bleef, noodgedwongen, passief.

Tot het einde van zijn verhoor over de omstandigheden van de wegvoering bleef Kiewitz gewichtig doen. Na eerst ondubbelzinnig verklaard te hebben dat de versie-Canaris, alles wel beschouwd, gegrond was, kon hij niet nalaten zich toch in de kijker te zetten. *Canaris, zei hij, a vécu les faits du côté de la police. Je les ai vécus, moi, du côté de la Wehrmacht.* Dat is juist. Maar Kiewitz heeft zelf ervaren (en bekend) dat er *du côté de la Wehrmacht* niets te beleven viel vermits de militairen, van meet af aan, in de uitvoering van operatie « Elbe » door Himmlers politieke politie uitgeschakeld werden ⁽²⁵⁷⁾. In dezelfde toon gaat hij dan verder: *J'ai de mon côté, fait des démarches que Canaris a totalement ignorées. J'ai notamment téléphoné au général Schmundt, à Meissner et j'ai pris contact avec le général von Falkenhausen.* Ook dat is juist. Kiewitz is echter voorzichtig genoeg om onvolledig te zijn en niets te verklappen over de totaal negatieve resultaten van zijn telefonische tussenkomsten bij Schmundt (die hem afscheepte) en bij Meissner (die verklaarde - terecht - niets te weten ⁽²⁵⁸⁾). Men vraagt zich af waarom Kiewitz het nuttig oordeelt te beweren dat hij ook op von Falkenhausen een beroep zou gedaan hebben: de *Militärbefehlshaber* was afwezig tot omstreeks zeven uur en kwam pas terug te Brussel toen Canaris er al in geslaagd was van Kaltenbrunner uitstel van wegvoering te bekomen. Overigens zou von Falkenhausen niets gekund hebben vermits ook hij (en Kiewitz wist dat) zich voor een volkomen feit geplaatst zag ⁽²⁵⁹⁾.

Men ziet het: Kiewitz beweert iets zomaar, om zich enige verdienste toe te kennen. Men moet toegeven dat hij de kunst beheerst zich met anderen veren te tooien.

(257) Hiervóór, bl. 48-49.

(258) Dokument Kiewitz, 16 december 1945: *Dans la nuit (du 6 au 7 juin) j'ai informé le Ministre Meissner de la mesure prise, de la protestation du Roi et de notre départ pour le lendemain. Le Ministre m'a répondu qu'il n'était au courant de rien et que cette mesure avait été prise sans qu'on l'ait consulté* (Evdok).

(259) VAN OVERSTRAETEN, *Le Roi prisonnier*, bl. 297.

9. Canaris' motivering.

Na de bezetting legde het Belgisch militair gerecht niets ten laste van Canaris in verband met de wegvoering van koning Leopold. Waarom, zal men zich afvragen, heeft hij dan tijdens de instructie van zijn proces, zo breed uitgepakt met zijn telefonische tussenkomsten vanuit Brussel bij het RSHA te Berlijn om de wegvoering een tijdlang te doen uitstellen en de operatie een waardiger verloop te geven dan aanvankelijk was voorzien? Het antwoord is eenvoudig: Van zijn rol bij de wegvoering van de koning wenste Canaris, met het oog op zijn verdediging, gebruik te maken om te bewijzen dat hij niet opgetreden was als de brutale politieman ⁽²⁶⁰⁾. De omstandigheden die hem ertoe brachten speciaal naar dit argument te grijpen verdienen nadere toelichting. Zij maken deel uit van de achtergrond van de wegvoering van koning Leopold.

Toen Canaris in november 1940 zijn eerste ambtstermijn te Brussel als chef van de Sipo-SD in België en Noord-Frankrijk begon oordeelde hij het gepast zijn opwachting te gaan maken bij Kiewitz ⁽²⁶¹⁾. De Duitse adjudant, erg verwaand maar niet dom, besepte onmiddellijk welk profijt hij, voor koning Leopold, uit een goede relatie met de politiechef kon halen. Op de vraag of hij op de hulp van Canaris kon rekenen, antwoordde deze duidelijk positief. Spoedig ontstond er een sfeer van wederzijds vertrouwen die leidde tot de belangrijke toezegging van Canaris, de derde afdeling van zijn *Dienststelle*, de *Sicherheitsdienst* in de beperkte betekenis van het woord, niet te informeren over « sommige belangrijke zaken betreffende het Hof » ⁽²⁶²⁾. (De SD was de politieke inlichtingendienst van de *Dienststelle*.)

(260) Toen het onderzoek bijna ten einde liep kon Canaris zich verheugen in het moraliteitsgetuigenis van een hoogstaande Belgische personaliteit als baron de Radzitsky d'Ostrowick, advocaat te Brussel. Na de Eerste Wereldoorlog had hij deel uitgemaakt van de Hoge Intergeallieerde Commissie voor de Rijngebieden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij, met Duitse toelating, als advocaat van vervolgte Belgen voor de Duitse krijgsraden opgetreden. Op 10 oktober 1960 kwam hij ten gunste van de gewezen politiechef getuigen. Hij verklaarde: *Je m'attendais à me trouver en présence d'un être impossible comme on me l'avait annoncé, et je fus heureusement surpris de trouver un homme très courtois... Je me rendais chez Canaris lorsque je me rendais compte dans un cas d'espèce de l'impuissance de von Falkenhausen ou des hauts magistrats... Je puis dire... que Canaris me fit l'effet d'un homme de bonne éducation, généreux, juste et bienveillant* (Proc. Canaris 3396). In het proces von Falkenhausen-Reeder was de baron een van Reeders advocaten. Canaris zelf beweert dat hij, volgens het getuigenis van een kommissaris van de Veiligheid van de Staat te Charleroi, in zijn eigen midden bekend stond om zijn *krankhafter Gerechtigkeitsgefühl* (Pv. Lucke, Sipo-SD Luik, en Canaris, 5 november 1948. Proc. Canaris 0062). De Britse officier die hem in een *Interrogation Center* in de buurt van Rome in juni 1945 dagenlang verhoorde schreef over Canaris: *Semble avoir fait de son mieux pendant sa carrière à la Stapo pour faire les choses avec l'esprit de justice qu'il avait appris au cours de ses études et il n'est certainement pas un gestapist fanatique* (Proc. Canaris 0097, bl. 2).

(261) Het volgende relaas van de feiten is ontleend aan een memorie van Canaris van 1 november 1948 en bestemd voor de bevoegde krijgsauditeur (Proc. Canaris 3302). Zie nog pv. Canaris van 4, 12 en 22 november 1948 (Proc. Canaris 3305, 3306, 3317, 3318).

(262) *Es entwickelte sich alshalb zwischen uns ein Vertrauensverhältnis, dass soweit ging, dass wir übereinkamen, von wichtigen Angelegenheiten, die den Königlichen Hof betrafen, meines Abteilung III, dem SD keine Kenntnis zu geben.*

Gedurende de twee ambtstermijnen van Canaris te Brussel (november 1940 — oktober 1941 en februari 1944 tot het einde van de bezetting) wendde Kiewitz zich dan ook herhaaldelijk tot zijn machtige vriend Canaris met verzoeken, namens de koning, ten gunste van bedreigde en aangehouden landgenoten. De samenwerking verliep zo vlot dat Kiewitz reeds in de zomer van 1941 tegen Canaris zou gezegd hebben dat de koning bereid was met hem kennis te maken. Van een formele audiëntie was er uiteraard geen sprake. De gelegenheid tot kennismaking zou zich wel eens toevallig voordoen wanneer Canaris voor een of andere zaak Kiewitz te Laken zou komen opzoeken. Maar de nuchtere Canaris reageerde afwijzend: zolang zijn hiërarchische overheid te Brussel, *Militärverwaltungschef* Reeder, niet door de koning ontvangen was, wenste hij op de achtergrond te blijven ⁽²⁶³⁾. (Canaris wist dat Reeder en Kiewitz elkaar niet mochten.) Kostbaar detail: toen Canaris in oktober 1941 naar Königsberg werd overgeplaatst bood Kiewitz hem in zijn weelderig appartement in het kasteel te Laken een afscheidsdiner aan waar ook *Hauptmann* Bünting, zijn assistent, en Ehlers, Canaris' opvolger, aanzaten. In aanwezigheid van die heren zou Kiewitz dan gezegd hebben dat, volgens de koning, Canaris de enige Duitser was die geen vergissingen begaan had ⁽²⁶⁴⁾.

Het hoeft geen betoog dat de beweringen van Canaris omtrent Kiewitz met een grove korrel zout moeten genomen worden. Men verlieze niet uit het oog dat Canaris tijdens het onderzoek om zijn goede faam vocht. Maar indien hij, objectief beschouwd, loog, dan was het als het ware op gezag van Kiewitz. Wie enigszins vertrouwd is met diens na-oorlogse verklaringen kan zich gemakkelijk voorstellen dat hij inderdaad jegens Canaris in 1941 zo gewichtig gedaan heeft als deze laatste het in 1948 beweert. Door de krijgsauditeur als getuige gehoord trok Kiewitz zich behendig uit de slag: *Il est possible que j'aie dit à Canaris que j'allais le présenter à Sa Majesté*, verklaarde hij 18 maart 1950. *Il est possible qu'il ait refusé parce que Reeder*

(263) *Ich darf noch hinzu fügen, dass der Herr Oberst Kiewitz, wissend, wie sehr der König meine Haltung schätzte, im Sommer 1941 daran gedacht hatte, mich Seiner Majestät vorzustellen. Nach seinen Äusserungen war der König mit einer solchen Vorstellung einverstanden. Jedoch habe ich Herrn Kiewitz bitten müssen, von ihr Abstand zu nehmen, da es mich unmöglich erschien Seiner Majestät vorgestellt zu werden, bevor nicht mein Chef, Herr Präsident Reeder, ihm vorgestellt worden war.*

(264) *Als ich im Oktober 1941 Belgien verlassen musste, bracht ich in Schloss Laken Herrn Oberst Kiewitz meinen Abschiedsbesuch. Dieser hatte dem König von meiner Versetzung unterrichtet. In Verlaufe eines Gespräches teilte mir Herr Kiewitz mit, der König habe ihm erklärt, 'ich sei der einzige Deutsche der in seinen Lande keinen Fehler gemacht habe'. Ich dankte Herrn Kiewitz... Op 12 november 1948 nog eens gehoord verklaarde Canaris: « Ik ben zeker, dat ik de zin welke Kiewitz mij overbracht als zijnde appreciatie van de Koning over mijn gedrag in zijn land, letterlijk heb weergegeven. Op dit ogenblik was ook Ehlers tegenwoordig en ik denk dat Bünting er ook aanwezig was. Dat gebeurde in het Slot te Laken in de kamer van Kiewitz ter gelegenheid van een afscheidsmaal dat hij mij gaf. Overigens had reeds in de zomer 1941 Kiewitz mij terloops gezegd dat de koning tevreden was over mijn optreden » (Proc. Canaris 3305).*

n'avait pas été présenté... Eh bien, j'ai menté à faire craquer les poutres ⁽²⁶⁵⁾. De lezer zal zich afvragen wanneer Kiewitz eigenlijk liegt: tijdens de bezetting wanneer hij beweert dat hij bij Canaris had willen in het geveel komen met de (vermeende) uiting van waardering van de koning? Of op 18 maart 1950 in het kabinet van de krijgsauditeur?

De hier aangehaalde omstandigheden verklaren wellicht de houding van Canaris na de ontvangst van de Elbe-telex van 6 juni. De veronderstelling is gegrond dat hij zich toen, de aan de vorst toegeschreven waardering indachtig, heeft laten leiden door een gevoel van sympathie en erkentelijkheid jegens koning Leopold. Vandaar zijn getalm bij het toepassen van Hitlers bevel en zelfs het zoeken naar een mildere oplossing dan de bevolen onmiddellijke wegvoering. Dat Canaris er *in tempore non suspecto* geen geheim van gemaakt heeft dat hij de wegvoering van de koning en zijn gezin grondig afkeurde bewijzen zijn duidelijke *Meldungen* aan zijn hiërarchische overheid, het RSHA. In het laatste hoofdstuk van deze studie komen wij daar nog op terug bij het schetsen van de Duitse visie ter plaatse op de gebeurtenis ⁽²⁶⁶⁾.

10. De sanktie tegen Kiewitz.

Het verhaal van de rol door Canaris en Kiewitz bij de verwijdering van de koning uit België gespeeld, zou onvolledig zijn zonder een antwoord op de vraag of er tegen beiden sankties getroffen werden. Zij hadden toch, bij het uitvoeren van een bevel van Hitler, het bewijs van weinig goede wil geleverd.

Er trof Canaris geen enkele sanktie. Hij bleef in functie tot het einde van de bezetting. Na het vestigen van een *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk (18 juli 1944) en de benoeming, kort daarop, van Jungclaus tot HSSPF werd hij tot diens plaatsvervanger bevorderd ⁽²⁶⁷⁾. Voor zijn vertragsmaneuver bij de wegvoering van de koning had hij begrip gevonden bij zijn overheid te Berlijn, Kaltenbrunner, chef van het RSHA, met wie hij overigens goede relaties onderhield ⁽²⁶⁸⁾. Na de ontruiming van België en Noord-Frankrijk, begin september, werd Canaris verbindingsoffi-

(265) Pv. getuigenis Kiewitz, 18 maart 1950 (Proc. Canaris 3347). Bunting, onmiddellijk vóór of na Kiewitz als getuige gehoord, verklaarde in dezelfde zin: *Il se peut que pour faire plaisir à Canaris, Kiewitz lui ait dit qu'il se proposait de la présenter à Sa Majesté. C'était de sa part une manœuvre* (Proc. Canaris 3345). Er is niet veel verbeelding nodig om hier een afspraak tussen Kiewitz en Bunting te veronderstellen.

(266) Hierachter, bl. .

(267) DE JONGHE, *De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel*, in: *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 8, oktober 1984, bl. 169.

(268) Pv. Canaris 26 oktober 1949 (Proc. Canaris 049).

cier tussen de *Waffen-SS* en de opperbevelhebber van Legergroep Zuid in Kroatië ⁽²⁶⁹⁾. Weliswaar zinspeelde hij, tijdens het onderzoek van zijn naoorlogs proces, soms vaag op mistevredenheid op het hoogste niveau wegens zijn temporizeren op 6 juni 1944 ⁽²⁷⁰⁾. Maar uit niets blijkt dat er ooit ernstige sancties tegen Canaris overwogen werden. Meteen is het bewijs geleverd dat de oorzaak van de zware sanctie die Kiewitz wél zou treffen minder moet gezocht worden in zijn beperkte samenwerking met Canaris om de wegvoering van de koning uit te stellen en een waardig verloop te geven, dan in feiten van latere datum die de woede van Himmler uitlokken.

Alles begon met een onoplettendheid van Kiewitz waarover hij na de oorlog zorgvuldig het stilzwijgen zou bewaren. Op 8 juni 1944, omstreeks het middaguur, bereikten de koning, zijn ordonnansofficier majoor Gierst en zijn bewaker kolonel Kiewitz, het Rijnstadje Koblenz. Zij waren 's morgens uit Luxemburg vertrokken voor de tweede etappe (tot Weimar) van de lange tocht die hen naar de eindbestemming, Hirschstein bij Dresden, zou brengen. In Koblenz werd halt gemaakt voor het middagmaal. Tijdens dit oponthoud schreef Kiewitz een brief aan zijn assistent te Laken, « majoor » Bunting ⁽²⁷¹⁾, waarin hij deze op de hoogte bracht van een pas ingetreden « panne »: vanaf Luxemburg had de militaire bewaking van de koning en zijn reisgezellen plaats moeten maken voor een zuiver politionele, samengesteld uit SS-funktionarissen van het RSHA, die daartoe speciaal uit Berlijn waren overgekomen. Kiewitz verzocht Bunting onverwijld de niet nader genoemde « vriend te Brussel » (bedoeld was Canaris) te gaan opzoeken opdat hij het nodige zou doen om ook die « panne » te herstellen. Was Kiewitz zo naïef te denken dat een tussenkomst van Canaris bij Kaltenbrunner voldoende zou zijn om de aard van de bewaking van de koning te wijzigen? Maar de vraag zelf bewijst dat Kiewitz beseftte welk succes Canaris op 6 juni behaald had voor het uitstel en het waardige verloop van de wegvoering. Bij het vertrek uit Koblenz na het middageten vergat een verstrooide kolonel Kiewitz zijn mantel. In die mantel stak de brief voor Bunting. De restaurantuitbater bezorgde mantel en brief aan de plaatselijke *Dienststelle* van de Sipo-SD. Via het RSHA kwam het voor Kiewitz bezwarende epistel in de handen van Himmler. Een kleine twee weken later, toen Kiewitz in Laken terug was, zou een verbolgen *Reichsführer-SS* hem ter verantwoording roepen ⁽²⁷²⁾.

(269) Proc. Canaris 0009.

(270) Vgl. b.v. de memorie van Canaris voor krijgsauditeur Wilmart, 1 november 1948, bl. 7, en pv. Canaris, 12 november 1948 (Proc. Canaris 3303 en 3305). Over zijn functie bij de Legergroep Zuid verklaarde hij 4 mei 1949: *J'ai supposé que ce changement de ma situation était dû à mon attitude lors du transfert du roi Léopold III dans le Reich* (Proc. Canaris 0035).

(271) Over die « majoor », hiervóór, noot 256.

(272) Over de brief van Kiewitz aan Bunting uit Koblenz, zie de eigenhandige nota van Canaris van 1 augustus 1946, geredigeerd in de gevangenis te Nijvel (Evdok), de verklaring van Canaris te Luik van 2 december 1946 (Proc. Canaris 3342), het speciale pv. Canaris van 22 november 1948 (Proc. Canaris 3318).

Te Hirschstein aangekomen (9 juni), vernam Kiewitz spoedig van de plaatselijke kommandant-bewaker, dat er voor hem geen plaats meer was naast de koning ⁽²⁷³⁾. Getroffen door het sombere uitzicht van het betrekkelijk kleine kasteel (*Haus Elbe*) besloot Kiewitz naar Berlijn te vertrekken om er bij zijn chef, Staatsminister Meissner, een verbetering van het materiële lot van de koninklijke familie te bepleiten. Meissner, bewust van zijn machteloosheid (de wegvoering van de koning was zonder zijn voorkennis geschied) gaf Kiewitz de raad zich rechtstreeks tot Hitler te wenden. Het viel mee dat de *Führer* hem reeds op 13 juni te Berchtesgaden wou ontvangen.

Volgens Kiewitz - zijn versie is de enige beschikbare ⁽²⁷⁴⁾ - schilderde hij Hirschstein in de somberste kleuren. Handig herinnerde hij aan het vroegere plan, de koning naar Strobl over te brengen. Maar Himmler had, beweerde hij, Hirschstein als verblijfplaats bevolen. Was het toegelaten, vroeg Kiewitz om te besluiten, de vorst en zijn gezin « behoorlijk » in de villa te Strobl te installeren? Volgens Kiewitz stelde een « verbaasde » Hitler toen de vraag: waarom besloot Himmler voor Hirschstein? Hij beloofde de kwestie nader met de *Reichsführer-SS* te bespreken. Intussen mocht hij terug naar Hirschstein om de koning, namens Hitler, te informeren, het te betreuren dat hij (Leopold) niet tevreden was om Hirschstein ⁽²⁷⁵⁾. Vol optimisme keerde een bedrogen Kiewitz naar Hirschstein terug waar, sedert 9 juni, 's avonds, ook de prinses en de kinderen waren aangekomen. De 15de nam hij afscheid van de koninklijke familie en keerde hij naar Laken terug. Van dezelfde dag dateert een zonderlinge boodschap van Kiewitz voor Hitler, namens de koning, beweert hij, waarin de vorst en zijn echtgenote om een comfortabeler kasteel, ergens in het gebergte, als verblijfplaats verzochten ⁽²⁷⁶⁾.

Terug te Laken uit Hirschstein begon voor Kiewitz de meest dramatische periode in zijn leven. Op 18 juni vernam hij telegrafisch van generaal Schmudt, Hitlers *Wehrmachtadjutant*, dat zijn laatste bezoek aan de *Führer* te Hirschstein als ongepast werd beschouwd. Tevens verzocht Schmudt hem spoedig zijn dienst te Laken, de Duitse *Adjutantur*, te likwideren en naar Berlijn terug te keren. Op een niet nader te bepalen datum, maar zeker vóór zijn vertrek uit Brussel de 25ste, ontving Kiewitz een onheilsPELLend boze brief van Himmler. Als diplomaat moge « *Herr Kiewitz* » geschikt opgetreden zijn, gaf Himmler ironizerend toe, maar als officier moest hij

(273) Voor hetgeen volgt verwijzen wij naar ons artikel: *De laatste boodschap van Kiewitz, namens koning Leopold III, voor Hitler (15 juni 1944)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 1987, 2, bl. 284.

(274) *Recueil, Addenda*, bl. 67-68.

(275) Over de geloofwaardigheid van de versie-Kiewitz op dit punt, vgl. DE JONGHE, *aang.art.*, bl. 287-288.

(276) Vgl. nader over de inhoud en de geloofwaardigheid van die boodschap DE JONGHE, *aang. art.*, bl. 289, 299.

hem berispen wegens verregaande voorkomendheid ten aanzien van krijgsgevangenen. « Als een landsknecht in vroegere tijden had hij een vreemde souverein gediend », klonk het striemend ⁽²⁷⁷⁾. Een opgeschrokken Kiewitz ging Canaris informeren. Uit de inhoud van Himmlers brief kon Canaris duidelijk afleiden dat het schampere epistel een repliek was op het onvoorzichtige schrijven van Kiewitz uit Koblenz over de « panne » of de ongewenste bewaking van de koning door de SS-politie vanaf Luxemburg ⁽²⁷⁸⁾. Himmler ergerde zich overigens aan het feit dat Kiewitz wel Hitler maar niet hem, de *Reichsführer-SS*, had opgezocht om het geval-koning Leopold te bepleiten ⁽²⁷⁹⁾. Men kan zich voorstellen dat Kiewitz met een bedrukt gemoed Brussel verliet ⁽²⁸⁰⁾. Meissner, vertelt hij, gaf hem de raad Berlijn te verlaten ⁽²⁸¹⁾. Dat deed hij. Zes dagen na de mislukte staatsgreep van 20 juli tegen Hitler werd hij als verdachte aan medeplichtigheid met de samenzweerders in Silezië aangehouden en in de Gestapo-gevangenis te Berlijn opgesloten. Bij gebrek aan bewijzen kwam hij na twee maanden al vrij. Een Belgische bewonderaarster die hem na de oorlog opnieuw te Freiburg-im-Breisgau ontmoette, beweerde onlangs dat haar held tot de doodstraf met de strop veroordeeld werd maar dat Hitler hem begenadigde ⁽²⁸²⁾. Dat is louter verzinsel. Kiewitz zelf, die anders zo prat gaat op echte of vermeende daden, heeft nooit beweerd dat hij na 20 juli 1944 voor een rechtbank zou verschenen zijn.

Maar de grimmige Himmler kreeg de kolonel disciplinair te pakken. Na 20 juli werd de *Reichsführer-SS* en chef van de Duitse politie ook opperbevelhebber van het reserveleger. Hij degradeerde prompt de reservekolonel en bestrafte hem met inlijving in de beruchte strafeenheid « Dirlwanger » gespecialiseerd in *Himmelfahrtkommandos*. Kiewitz bracht het er levend van af. Ingezet aan het Oostfront verloor hij enkele dagen vóór de Duitse kapitulatie zijn rechterarm en -schouder ⁽²⁸³⁾.

In een nota van 30 november 1948 over de koningskwestie schreef Kiewitz: niet enkel voor de koninklijke familie, ook voor mij persoonlijk hadden die gebeurtenissen een tragisch karakter ⁽²⁸⁴⁾.

(277) *Recueil, Addenda*, bl. 69.

(278) DE JONGHE, *aang. art.*, bl. 285 en de aldaar vermeld bronnen.

(279) Nota Canaris, 2 december 1948 (Proc. Canaris 3342) en CANARIS, *Relevé de certaines erreurs*, 25 maart 1949, bl. 3 (Proc. Canaris, 3326).

(280) Over het oponthoud te Brussel tussen 18 en 25 juni 1944 schreef de door Kiewitz geïnspireerde journalist R. Delmarcelle eind december 1948 in *La Libre Belgique*: *Il fut d'abord question de le promouvoir au rang de général et de lui donner le commandement d'une division. Kiewitz déclina, préférant de rentrer au service diplomatique* (*Recueil, Addenda*, bl. 69). Dat is totaal verzonnen grootspraak van Kiewitz, die toen wist dat hij groot gevaar liep door Himmler bestraft te worden.

(281) *Recueil, Addenda*, bl. 69.

(282) Het gaat hier om de bizarre schets door Sophie Deroisin: *Images. Werner Kiewitz*, verschenen in het verzamelwerk J. GERARD, *Le Roi se tait, nous parlons*, Brussel, 1988, bl. 136-138.

(283) DE JONGHE, *aang. art.*, bl. 285-286.

(284) BAMAF, *Nachlass 246* (von Falkenhausen), 27, bl. 62 (verso).

III. ECHTE WEGVOERING OF OPGEZET SPEL?

1. Het rekwisitoor van Eerste Minister Van Acker (20 juli 1945).

Was de wegvoering van koning Leopold III uit Laken naar Duitsland op 7 juni een echte wegvoering, een dwangmaatregel op bevel van Hitler? Of was ze niets méér dan opgezet spel, het resultaat van een machinatie tussen de vorst en bepaalde Duitse diensten met de goedkeuring van Hitler? Op 20 juli 1945, in een grote rede in de Kamer die als een rekwisitoor bedoeld was, betoogde de toenmalige Eerste Minister Achille Van Acker o.m. dat de koning geen wegvoering « ondergaan had », maar dat hij ze « vrijwillig aanvaard, zo niet uitgelokt had »⁽²⁸⁵⁾.

De rede van Van Acker maakte destijds grote ophef. Op 21 juli, de nationale feestdag, werd ze, in opdracht van de regering, herhaaldelijk via de radio uitgezonden⁽²⁸⁶⁾. Was de stelling van Van Acker gegrond? Eind januari 1950, tijdens het tweede grote parlementaire debat over de koningskwestie, zou de socialistische voorman zijn argumentering van vijf jaar voordien niet meer herhalen, aldus stilzwijgend toegevend dat hij zich destijds vergaloppeerd had⁽²⁸⁷⁾. Voor de geschieschrijver is dat echter geen voldoende reden om het rekwisitoor van Eerste Minister Van Acker uit juli 1950 niet meer kritisch te onderzoeken.

Voor de kennis van de historische achtergrond van de rede moge het volstaan er hier op te wijzen dat Van Acker eind juni, tijdens de voorbereidende besprekingen te Sankt Wolfgang over de terugkeer naar België, de vorst voor het dilemma gesteld had : ofwel eervolle troonsafstand (met financiële waarborgen voor de toekomst), ofwel een openbaar parlementair debat met bezwarende onthullingen over Berchtesgaden en de omstandigheden van de wegvoering. Het debat werd onvermijdelijk nadat de koning geantwoord had, in dergelijke omstandigheden niet tot troonsafstand bereid te zijn⁽²⁸⁸⁾.

(285) *Kamer der Volksvertegenwoordigers*, 20 juli 1945, *Beknopt verslag*, bl. 207-211, hier bl. 211. *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 20 juli 1945, bl. 531-547, hier bl. 536. *Recueil*, bl. 608-623, hier bl. 621-622.

(286) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 24 juli 1945, bl. 548, kol. 2, tussenkomst van De Vleeschauwer. J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, 1976, bl. 274. De sedert 12 februari 1945 opgerichte regering-Van Acker was samengesteld uit katholieken, socialisten en liberalen. Op 17 juli hadden de katholieke ministers ontslag genomen (T. LUYCKX, *Politieke Geschiedenis van België*, Brussel-Amsterdam, 1969, bl. 396-398).

(287) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 31 januari 1950, bl. 25-27. Van Acker karakteriseerde toen nog wel de wegvoering als een *facteur psychologique qui a porté un coup terrible au Roi*, maar de voorgeschiedenis van de gebeurtenis, meer bepaald de nota-Van Straelen, liet hij totaal onbesproken.

(288) *Livre Blanc 1936-1946, I, Mémoire présenté par le secrétariat du Roi*, 1946, bl. 402-436. PIRENNE, a.w., bl. 244-275.

Uit de rede van Van Acker onthouden wij, in het raam van deze studie, slechts het deel over de wegvoering ⁽²⁸⁹⁾. Na een zakelijke samenvatting van het vertoog volgt een kritisch onderzoek naar de geloofwaardigheid.

Van Acker maakte gewag van de volgende feiten ten laste. 1) In april 1944, op aandringen van (niet nader genoemde) Belgische en buitenlandse ⁽²⁹⁰⁾ vaderlandse organisaties, werd een (opnieuw niet nader genoemde) persoonlijkheid, die in eng contact stond met het Hof, de opdracht toevertrouwd, de koning te polsen omtrent zijn intenties in geval van een geallieerde landing. Meer bepaald moest de opdrachthouder de vorst suggereren bij de bevrijding van het grondgebied in België aanwezig te zijn. Het zou nuttig zijn die intenties tijdig te kennen daar er maatregelen dienden getroffen te worden met het oog op de veiligheid van de vorst en zijn gezin. 2) Van dit onderhoud (Van Acker zegt niet wanneer het plaatsvond, hoogst waarschijnlijk begin mei), ontvingen de hiervóór bedoelde vaderlandse groeperingen uittreksels. De inhoud was voldoende onthullend voor de geestesgesteldheid van koning Leopold om de opdrachtgevers te doen besluiten van hun plan af te zien. 3) In mei, zeer waarschijnlijk na het luchtbombardement van de Brusselse agglomeratie van de 8ste, ging Van Acker Frédéricq, kabinetschef van de koning, opzoeken. Hij wilde hem overtuigen van de noodzakelijkheid voor de koning tijdig onder te duiken en aldus *le Roi du maquis* te worden ⁽²⁹¹⁾. Van Acker wees op de politiek gevaarlijke gevolgen van een wegvoering. Het was van beslissend belang, beklemtoonde hij, dat de koning bij de bevrijding in het land zou zijn. Want ook voor hem geldt de stelregel: *Les absents ont toujours tort*. Men mag aannemen dat Frédéricq de indruk gaf overtuigd te zijn. Want hij stelde Van Acker een vraag waarop, dacht hij, zijn gesprekspartner, op grond van zijn ervaring, een antwoord kon geven: of hij, Frédéricq, op de raad van Van Acker mocht rekenen *indien* de koning besloot onder te duiken. Het antwoord van Van Acker was bevestigend ⁽²⁹²⁾. Aansluitend zei hij nog dat

(289) Kamer, 20 juli 1945, *Beknopt Verslag*, bl. 210-211. *Parlementaire Handelingen*, 20 juli 1945, bl. 535-536. *Recueil*, bl. 620-622. De kern van het betoog van Van Acker betreffende de wegvoering was reeds daags voordien verschenen in *Le Peuple: La vérité sur la déportation de Léopold III en Allemagne*.

(290) Bedoeld worden Britse.

(291) Volgens zijn tweede grote rede in de Kamer over de koningskwestie (31 januari 1950) verklaarde Van Acker dat hij in juli 1945 een ontsnapping naar Engeland afgeraden had. *Y aller à la dernière minute, voler au secours de la victoire, ce serait un peu ridicule*. Onderduiken volstond voorlopig (*Parlementaire Handelingen, Kamer*, 31 januari 1950, bl. 25, kol. 2.).

(292) In zijn rede van 31 januari 1950 was Van Acker op dit punt vollediger. Hij zei, in mei 1944, gerustgesteld Frédéricq verlaten te hebben. *Nous avons parlé longuement des dispositions à prendre: correspondance, contact avec d'autres personnalités, etc. et je suis rentré chez moi, non pas convaincu que le Roi prendrait le maquis, mais apaisé et certain que le Roi allait être ici le jour de la libération* (als vorige noot).

hij een (opnieuw niet nader genoemde) persoonlijkheid verzocht had het nodige te doen *pour le cas où Sa Majesté prendrait le maquis* ⁽²⁹³⁾. 4) « Ik heb vernomen », aldus Van Acker verder zonder enige aanduiding van datum of bron van informatie, « dat de koning niet ingegaan was op de suggestie onder te duiken in afwachting van nadere door de geallieerden te treffen maatregelen. » In de loop van de gesprekken (meervoud) had de niet nader genoemde persoonlijkheid, uit de mond van de koning zelf, « verbijsterende verklaringen » over diens motivering gehoord. De koning wenste niet betrokken te zijn bij de bloedige repressie die op de bevrijding zou volgen. Hij zou het land verlaten en pas terugkeren wanneer alles voorbij was. Zijn tijdelijk vertrek (naar Duitsland) zou hem het voordeel bieden *de laisser à d'autres la charge des responsabilités*. Hij wenste géén uit Londen teruggekeerd Belgisch minister te ontmoeten. Voorts zou de keuze van een Regent danig veel moeilijkheden opleveren dat men er tenslotte liever géén kiezen zou. De koning zou, indien hij in het land bleef, de tussenkomst van het geallieerde opperbevel in Belgische zaken « ondraaglijk » vinden. Overigens waren de Amerikaanse en Britse generaals brutaal en lomp.

Hier onderbrak Clerckx, volksvertegenwoordiger van de katolieke rechterzijde, de Eerste Minister met de konkrete vraag: *Qui a écrit cela?* Waarop Van Acker antwoordde: *Un ami du Roi*. Op aandringen van een medestander van Clerckx, kamerlid d'Aspremont Lynden, gaf de Eerste Minister de verlangde naam: *Il s'agit de M. Van Straelen, l'homme qui avait la confiance du Roi*. Om zijn toehoorders te overtuigen dat hij waarheid sprak toonde Van Acker hun, vanop het spreekgestoelte, de fotografische reproductie van een dokument dat bekend staat als de nota-Van Straelen ⁽²⁹⁴⁾.

Het verdient opmerking dat, volgens de *Parlementaire Handelingen*, de Eerste Minister de nota-Van Straelen integraal zou voorgelezen hebben. Dat was niet het geval. Die lektuur zou hij ook als volgt ingeleid hebben: *Pour ceux qui connaissent un peu le Roi, je les prie d'écouter ceci; ils verront la véracité des faits à la lecture de la note toute entière dont je possède la photocopie dans mon dossier* ⁽²⁹⁵⁾. Dat was evenmin het geval. Op die inleiding komen wij nog terug.

Twee leden van de katolieke rechterzijde schandvleken daarop Van Straelen als de verrader van zijn vriend. Na die onderbreking maakte Van Acker gewag van een vijfde feit. Begin mei had de koning aan « de personaliteit en aan anderen » een brief getoond waarin hem aangeraden

(293) Bedoeld wordt hier hoogst waarschijnlijk de bekende zakenman en vriend van koning Leopold, graaf de Launoit.

(294) *Beknopt Verslag, Kamer*, 20 juli 1945, bl. 211.

(295) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 20 juli 1945, bl. 535.

werd het kasteel te Laken te verlaten om zich « bij krijgsgevangenen in Duitsland » te voegen. De vorst had met dit advies geen rekening gehouden. De Duitse regering, had hij toen aangevoerd, zou hem niet in een krijgsgevangenenkamp maar in een comfortabel kamp geïnterneerd hebben.

Het deel van zijn rede over de wegvoering besloot de Eerste Minister met twee duidelijke aantijdingen aan het adres van de koning: *Si le Roi ne s'est pas trouvé à Bruxelles lors de l'entrée des Alliés, ce n'est pas parce qu'il a subi une déportation, c'est parce qu'il a accepté volontairement, sinon provoqué, cet éloignement et ce, malgré les conseils et les objurgations qui lui ont été prodigués avant le 6 juin. Pour donner le change, il prit soin de faire rédiger, avec le concours de certaine personne, une protestation qu'il fit ensuite publier et qui était destinée à lui procurer le bénéfice d'un acte que les populations pouvaient croire avoir été accompli contre sa volonté* ⁽²⁹⁶⁾.

2. De opdracht aan Van Straelen. Leemten en vragen.

Van Acker zelf heeft in de Kamer toegegeven dat zijn betoog meer gedetailleerd en preciezer had kunnen zijn. De geschiedschrijver zal inderdaad die leemten en dit gebrek aan precisie betreuren. Ter rechtvaardiging van zijn opzettelijke tekortkomingen voerde de Eerste Minister aan dat hij de kamerleden bepaalde details had willen besparen: het belang van het land had hem tot omzichtigheid in zijn onthullingen gedwongen.

Het argument is weinig overtuigend. Het berekend suggereren van véél erger kan voor het belang van het land ten minste even schadelijk zijn als hetgeen men de indruk geeft niet te mogen verzwijgen. Juist omdat de gedane onthullingen, volgens Van Acker zelf, méér deden vermoeden (*Il ne faut pas me chatouiller, il y a autre chose* ⁽²⁹⁷⁾), antwoordde de Eerste Minister vinnig op een onderbreking van Carton de Wiart, had hij er wellicht goed aan gedaan vollediger en preciezer te zijn. De rede van Van Acker roept dan ook belangrijke vragen op die voorlopig, bij gebrek aan bronnen, niet of niet voldoende kunnen beantwoord worden. Wij formuleren er enkele. Waar een begin van antwoord mogelijk bleek volgt het in kursieve druk, onmiddellijk na de gestelde vraag.

1. Wie waren de Belgische en buitenlandse opdrachtgevers van Van Straelen? *Aan Belgische zijde een beperkte groep « besliste lieden », onder*

(296) Als vorige noot, bl. 536.

(297) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 20 juli 1945, bl. 543, kol. 1.

wie Van Acker en de bekende industrieel graaf Paul de Launoit. Vermoedelijk ook de katholieke pro-leopoldgezinde historicus graaf Louis de Lichtervelde. Die cellule de résistance stond in kontakt (hoe?) met de geallieerde strijdkrachten ⁽²⁹⁸⁾. Op te merken valt dat Van Acker en de Launoit vrienden waren. Bij het einde van de bezetting leefde de socialistische voorman ondergedoken bij de grote zakenman ⁽²⁹⁹⁾. Op 30 maart 1950 tekende Van Acker een attest volgens hetwelk de Launoit het verzet financieel gesteund had ⁽³⁰⁰⁾. (Had dit attest toen nog enig nut? de Launoit was sedert 27 november 1946 en 11 oktober 1948 buiten vervolging gesteld resp. in de zaak-Ougrée-Marihay in de zaak-Brufina ⁽³⁰¹⁾.) Ook de Launoit en Van Straelen stonden in eng kontakt in hun verzet tegen de bezetter ⁽³⁰²⁾. Van Straelen zou voor de Britse geheime dienst gewerkt hebben ⁽³⁰³⁾. Volgens Marcel De Roover, de top-medewerker van de Launoit in de Brufina, bekleedde Van Acker een belangrijke functie in de Britse *Intelligence Service*. Wellicht ook de Launoit zelf ⁽³⁰⁴⁾. Men mag dus aannemen dat de Launoit, Van Acker en Van Straelen een soort driemanschap vormden waarvan de plaats in het verzet voorlopig niet nauwkeurig kan bepaald worden. Over de samenwerking Van Acker - Van Straelen tast men volledig in het duister o.m. wegens de geheimhouding door de familie Van Acker ⁽³⁰⁵⁾.

(298) Bij gebrek aan andere bronnen over de oorsprong van de nota-Van Straelen verwijzen wij hier naar het hoofdartikel dat onder de titel: *Victor Van Straelen. Le conseiller qu'on n'a pas écouté*, in het bekende anti-leopoldistische Brusselse weekblad *Pourquoi Pas?* van 3 augustus 1945 verscheen. Men mag aannemen dat Van Straelen het nodige materiaal geleverd had. Hij zou dat eind april 1946 nog eens doen. Vgl. hierachter, bl. .

(299) E. VERHOEYEN, *Les grands industriels belges entre collaboration et résistance: le moindre mal*, in: *Cahiers d'histoire de la seconde guerre mondiale*, 10, november 1986, bl. 76, noot 58.

(300) Afschrift in NCWOII, Papieren de Launoit, PD10.

(301) E. VERHOEYEN, a.art., bl. 60. Verhoeyen tekent van de zakenman de Launoit tijdens de bezetting een genuanceerde schets.

(302) Vgl. het na-oorlogse getuigenis van Van Straelen in zijn brief aan Lucien Godeaux, lid van de *Académie royale de Belgique*, 28 december 1945 (NCWOII, Papieren de Launoit. E. Verhoeyen vestigde onze aandacht op dit stuk, waarvoor hier onze dank).

(303) VERHOEYEN, a.art., bl. 76.

(304) M. De Roover aan advocaat-generaal Bayot, 21 december 1948 (NCWOII, Papieren de Launoit, PD10). De brief van De Roover is een gedetailleerd relaas van de activiteit van de Launoit ten gunste van het verzet. Van Acker komt ter sprake op bl. 8. Na de aanslag op Hitler van 20 juli 1944 informeerde De Roover de Launoit over een Duitser, *membre de l'organisation anti-hitlérienne* (men verneemt niet om wie het gaat en van welke anti-hitleriaanse organisatie hij deel uitmaakte), die belangrijke onthullingen gedaan had. *La gravité du sujet et les responsabilités à prendre me faisaient souhaiter traiter la question avec un délégué de l'Intelligence d'un rang supérieur à celui du délégué avec lequel j'étais en contact... L'après-midi du même jour, le Baron de Launoit me fit rencontrer, dans son bureau, un chef de service de l'Intelligence à qui je fis mon rapport et dont je pris les directives. Je constatai ultérieurement que ce chef de service était Mr. Achille Van Acker.* (De mededeling van dit stuk danken wij eveneens aan de bereidwilligheid van E. Verhoeyen.)

(305) In antwoord op de vraag naar de mogelijkheid de papieren van A. Van Acker over de koningskwesie, meer bepaald over de verhouding A. Van Acker — V. Van Straelen, voor wetenschappelijk onderzoek te raadplegen, antwoordde de h. Frank Van Acker, burgemeester van Brugge, 8 juli 1987: « Het is de uitdrukkelijke wens van mijn vader geweest dat er, na zijn overlijden, over zijn rol in deze zaak geen documenten uit zijn bezit of inlichtingen terzake aan derden zouden worden overgemaakt. »

2. Tegen welke achtergrond moet de opdracht aan Van Straelen gezien worden? Antwoord: *De sedert januari 1944 uit Laken doorgesijpelde geruchten over de plannen van de koning het land te verlaten* ⁽³⁰⁶⁾. Geen toeval, menen wij: uit het dagboek van Van Overstraeten blijkt dat koning Leopold inderdaad in januari begon met voorbereidingen met het oog op zijn wegvoering waarvan hij, sedert de herfst van het vorige jaar, wist dat zij Strobl bij Salzburg als bestemming had ⁽³⁰⁷⁾.

3. Handelden de opdrachtgevers van Van Straelen uit eigen initiatief of in opdracht van de Belgische regering te Londen? *Het staat vast dat Van Straelen zijn nota aan een terzake bevoegde dienst van de Belgische regering te Londen heeft doorgeseind. Mag men daaruit afleiden dat hij en zijn medestanders niet uit eigen initiatief optraden? Helemaal niet volgens baron Lepage, die het uit hoofde van zijn toenmalige functie te Londen weten kan: « Het optreden van professor Van Straelen », schrijft hij, « (was) aan diens eigen initiatief te danken en, naar mijn weten, niet het gevolg van enig verzoek uitgaande van de regering te Londen* ⁽³⁰⁸⁾. »

4. Wanneer voerde Van Straelen zijn gesprekken met de koning? *In zijn nota refereert Van Straelen aan « meerdere » gesprekken. Er zijn slechts sporen van twee bewaard gebleven. Over de data zijn de bronnen niet eensluidend: in april-mei of enkel in mei 1944* ⁽³⁰⁹⁾? *Het meest zekerheid biedt het reeds vermelde en blijkbaar door Van Straelen geïnspireerde hoofdartikel in het anti-leopoldistische weekblad Pourquoi Pas? van 5 augustus 1945. Volgens dit artikel ontmoette Van Straelen de koning tweemaal in mei: het eerste gesprek - van de 10de? - was van lange duur en kende een « tragisch » verloop* ⁽³¹⁰⁾. *Het tweede (waarschijnlijk van de 18de) was kort* ⁽³¹¹⁾. *Beide bleven zonder resultaat.*

5. Wanneer precies redigeerde Van Straelen zijn nota voor een dienst van de Belgische regering te Londen? *Men weet het niet met zekerheid. Van Acker maakt gewag van des extraits de cet entretien, zonder nader te bepalen wanneer dit onderhoud plaatsvond of wanneer die uittreksels ter*

(306) Vgl. het reeds vermelde hoofdartikel in *Pourquoi Pas?* van 5 augustus 1945.

(307) Hiervóór, bl. 39-40.

(308) Brief van baron Lepage, administrateur-generaal van de staatsveiligheid ad interim, aan de auteur, 1 juli 1987. Wij danken baron Lepage voor zijn bereidwilligheid ons te antwoorden.

(309) Rede Van Acker van 20 juli 1945 (*Parlementaire Handelingen, Kamer*, bl. 525. *Livre Blanc*, bl. 336).

(310) *Pourquoi Pas?*, 5 augustus 1945, bl. 1051. Vgl. J. DELAUNAY, *La Belgique à l'heure allemande*, Brussel, 1977, tussen bl. 293 en 293, het briefje van koning Leopold aan Van Straelen van 20 mei waarbij de vorst zijn vriend meedeelt hem onverwijld op het kasteel te Laken te verwachten. Over het verband van dit schrijven met voorafgaande feiten verneemt men echter niets.

(311) In zijn dagboek noteert Van Overstraeten onder die datum een bezoek van Van Straelen aan de koning (VAN OVERSTRAETEN, *Le Roi prisonnier*, bl. 293).

kennis gebracht werden van « vaderlandslievende groeperingen » zowel in België als in het buitenland. Dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen die uittreksels en de nota-Van Straelen zoals ze door Van Acker op 20 juli 1945 in de Kamer bekend gemaakt werd? Dit laatste dokument werd, volgens de slotzin (*La fugue s'est produite*) opgesteld kort na de wegvoering ⁽³¹²⁾, maar het is mogelijk dat Van Straelen reeds voordien, na zijn tweede gesprek met de koning, zijn nota - behalve de slotzin dan - geredigeerd had.

6. Welk Belgisch inlichtingennet (in samenwerking met een Brits?) zorgde voor het seinen van de hierboven vermelde uittreksels en (of) de eigenlijke nota-Van Straelen aan de Belgische regering te Londen? Welke Belgische dienst te Londen behandelde de dokumenten en hoe? Ook op die vragen moet men het antwoord schuldig blijven. Baron Lepage was zo bereidwillig, voortgaande op zijn herinneringen, ons mee te delen 1° dat de nota-Van Straelen, die via de Belgische netten in het bezette land Londen bereikt had omstreeks de tijd van de geallieerde landing in Normandië, gezien haar uitzonderlijk belang onmiddellijk ter kennis van Eerste Minister Pierlot gebracht werd; 2° dat de Britse overheid wellicht door haar eigen diensten geïnformeerd werd, maar dat de samenwerking tussen de Britse en de Belgische diensten toen zo eng was « dat de beide diensten meestal gezamenlijk kennis van de inkomende inlichtingen namen ⁽³¹³⁾ ».

7. Wie redigeerde het protest van koning Leopold dat onder de vorm van een beknopte proklamatie aan de Belgische bevolking op 7 juni 1944 bekend gemaakt werd? In zijn dagboek beweert Van Overstraeten dat hij dit stuk reeds eind februari 1944, in opdracht van de koning, had ontworpen ⁽³¹⁴⁾. Volgens een nota waarvan de oorsprong niet voldoende gekend is en die dezelfde strekking vertoont als de nota-Van Straelen, zou de koning in mei (ook) Hayoit de Termicourt, advocaat-generaal bij het Kassatiehof, belast hebben met de redactie van dergelijk ontwerp ⁽³¹⁵⁾.

Opvallend in het hier onderzochte deel van de rede van Van Acker is de smalle basis van zijn bewijsvoering. Ter staving van zijn stelling : de koning heeft vrijwillig zijn wegvoering aanvaard, zo niet uitgelokt, doet hij slechts

(312) *Recueil*, bl. 512.

(313) Brief van baron Lepage aan de auteur, 1 juli 1987.

(314) VAN OVERSTRAETEN, a.w., bl. 277.

(315) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 31 januari 1950, bl. 28, kol. 2. Van Acker maakte geen gewag van het beroep dat de koning, volgens die nota, deed op *un haut magistrat de la Cour de Cassation, déjà consulté au moment de la capitulation,.... chargé, lors d'une audience accordée par le Roi, en mai 1944, de préparer une protestation en vue d'un éventuel départ* (Evdok). Steeds volgens Van Acker dikteerde een niet nader genoemd lid van de entourage van de koning die nota. E. Verhoeyen bezorgde ons een fotokopie van dit dokument, waarvoor hier onze vriendelijke dank. Het verscheen in *Le Peuple* van 6 mei 1949 en in LAROCK, *La question royale. Faits et témoignages*, bl. 35-36.

op één dokument een beroep: de nota-Van Straelen. In oktober, in de Senaat, zal hij ze *un document décisif* noemen ⁽³¹⁶⁾. Gezien hij er blijkbaar geen ander ooit ter beschikking had moet de nota niet als « een » maar als « het » beslissende dokument in het betoog van Van Acker beschouwd worden. Daaruit blijkt dat de geloofwaardigheid van de Eerste Minister op 20 juli 1945 in wezen bepaald wordt door de geloofwaardigheid van Van Straelen in zijn nota.

3. De nota-Van Straelen. Uitwendige kritiek.

De geschiedschrijver zou het zich hier gemakkelijk kunnen maken door schuil te gaan achter het argument: één getuige is géén getuige. Maar in een zo belangrijke kwestie als de geloofwaardigheid van Eerste Minister Van Acker over de voorgeschiedenis van de wegvoering van koning Leopold III dringt een grondig kritisch onderzoek van zijn enige bron, de nota-Van Straelen, zich op.

Onder de rubriek uitwendige kritiek vallen de drie klassieke vragen te beantwoorden. Wie is de auteur van de nota? Wanneer kwam ze tot stand? Van welke aard is het beschikbare dokument?

Over het antwoord op de eerste vraag is er geen twijfel mogelijk. Van Acker zei het duidelijk in zijn rede van 20 juli in de Kamer: de auteur van het door hem toen samengevatte dokument is niemand minder dan Victor Van Straelen (Antwerpen 1890 — Brussel 1964), directeur van het Natuurhistorisch Museum, wereldberoemd paleontoloog. Hij behoorde tot de persoonlijke vriendenkring eerst van koning Albert, later van zijn zoon Leopold, wiens leermeester hij was. Volgens de ijverige voorvechter van koning Leopold III Albert De Vleeschauwer dankte Van Straelen de opgang van zijn schitterende loopbaan aan die vorstelijke vriendschap ⁽³¹⁷⁾. Op zijn verhouding tot koning Leopold tijdens de bezetting gaan wij nader in bij de intern-kritische studie van de nota.

Ofschoon dit in het Frans gestelde dokument niet gedateerd is, kan er over een benaderend nauwkeurige datum geen twijfel bestaan. Van Straelen sloot zijn verslag af kort na de wegvoering van de koning op 7 juni

(316) *Parlementaire Handelingen, Senaat*, 16 oktober 1945, bl. 863, kol. 2. *Recueil*, bl. 671-672.

(317) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 24 juli 1945, bl. 556, kol. 2. Over Van Straelen als geleerde, zie STOCKMANS, *Victor Van Straelen, Notice*, in *Annuaire Académie royale de Belgique* (XXXIX, 1973, bl. 15-90) en van dezelfde auteur de notitie in *Biographie Nationale*, 42, *Supplément*, XIV, bl. 691-698. Stockmans maakt nagenoeg geen gewag van de politieke activiteit van Van Straelen gedurende de bezetting. Geen woord over het konflikt tussen koning Leopold en zijn gewezen persoonlijke vriend.

1944. Men herinnere zich de slotzin : *La fugue s'est produite* ⁽³¹⁸⁾. Het is echter wel mogelijk - wij stipten het reeds aan - dat Van Straelen reeds voordien, na zijn tweede gesprek met de koning (dit van 18 mei) de weergave van de gedachtenwisseling schriftelijk had vastgelegd.

Van de tekst van de nota-Van Straelen beschikt men slechts over een fotokopie die in de *Parlementaire Handelingen, Kamer*, van 20 juli 1944 verscheen als deel uitmakend (schijnbaar) van de rede van Van Acker van dezelfde datum. Een vergelijking van die tekst met het origineel, dat in de schriftelijke nalatenschap van Van Acker bewaard wordt, is voorlopig onmogelijk daar de aantekeningen van de gewezen Eerste Minister « over de koningskwestie » zelfs voor wetenschappelijk onderzoek niet toegankelijk zijn ⁽³¹⁹⁾. Weliswaar bestaat er *a priori* geen reden om te veronderstellen dat de gepubliceerde tekst niet identiek zou zijn met de oorspronkelijke. Intussen kan de belangstellende staatsburger, *a fortiori* de geschiedschrijver, die geheimhouding slechts betreuren. Strekte het leopoldistische voorbeeld hier tot navolging? Het achterhouden van bronnen — en hier gaat het slechts om de vergelijking van een reeds gepubliceerde tekst met het origineel — wekt het kwalijke vermoeden dat er iets verborgen moet blijven. Het belemmert het kritische onderzoek van een zo belangrijk en betwist dokument als de nota-Van Straelen.

4. De nota-Van Straelen. Interne kritiek. I. Een moeilijke opgave.

Bij de intern-kritische studie van het dokument rijst onmiddellijk de vraag naar zijn geloofwaardigheid: mag het als de getrouwe weergave beschouwd worden van de opvattingen door koning Leopold tijdens zijn twee gesprekken met Van Straelen in mei 1944 ontwikkeld? Wij zouden

(318) *Recueil*, bl. 512. Het valt op te merken dat Van Straelen in zijn nota geen melding maakt van de op 7 juni, kort na de wegvoering, bekend gemaakte proklamatie van de koning aan de Belgische bevolking. Blijkbaar kende hij ze toen nog niet.

(319) Vgl. de hiervóór (bl. 76, noot 305) aangehaalde brief van de heer Frank Van Acker aan de auteur van 8 juli 1987. Ter rechtvaardiging van zijn weigerachtige houding verklaarde de heer Van Acker reeds in een interview in het *Brugsch Handelsblad* van 30 september 1983: « Na afloop van de koningskwestie hebben alle figuren die deze affaire van nabij hadden meegemaakt — w.o. ook mijn vader — op erewoord verklaard dat ze nu eens en voorgoed over deze bewogen zaak zouden zwijgen... De aantekeningen van mijn vader over de koningskwestie blijven dus achter slot en grendel. » Maar enkele regels verder verklaart de heer Van Acker: « De aantekeningen van mijn vader... zijn toch niet verloren voor de geschiedenis... » Hoe dat ooit kan gebeuren vermits die aantekeningen « achter slot en grendel blijven », is niet duidelijk. Andere vragen: waarom wordt een belangrijk hoofdstuk uit de hedendaagse geschiedenis van België taboe verklaard? Met welk recht besluit een gewezen Eerste Minister dat bepaalde bescheiden die hun ontstaan te danken hebben aan de uitoefening van zijn hoge functie en dus een onbetwistbaar ambtelijk karakter dragen, voor eeuwig en altijd aan de normale nieuwsgierigheid van de historicus onttrokken worden?

hier Van Acker aan zijn eigen woorden kunnen herinneren. « Nieuws dat wordt overgebracht bereikt de mens nooit in zijn oorspronkelijke vorm », zei hij in 1964. « Het wordt gewijzigd, vervalst, overdreven, anders geïnterpreteerd, onvolledig verteld ⁽³²⁰⁾. » Die algemene beoordeling van Van Acker geldt ook de nota-Van Straelen. Dat is het gezond verstand zelf. Van Acker, steeds om zijn gezond verstand geprezen, beseft dus duidelijk de grenzen van de historische kennis. Hoe jammer dat hij die beperking niet op zichzelf heeft toepasselijk geacht ! Wat stelt men immers vast? Dat hij, als Eerste Minister, in het deel van zijn rede van 20 juli 1945 over de voorgeschiedenis van de wegvoering van de koning, zich tevreden stelt met één getuigenis als bron van kennis. Wij weten reeds dat, volgens Van Acker en « voor degenen die de koning kennen », de samenvatting van een dokument geloofwaardig is indien de integrale tekst inhoudelijk niet afwijkt van die samenvatting ⁽³²¹⁾. Maar die overeenkomst is louter formeel. Zij bewijst niets omtrent de geloofwaardigheid van de aangehaalde feiten zelf. Toegegeven dat de politieke militant in een harde polemiek zich niet van zijn doel laat afleiden door tijdrovende oefeningen in de historische kritiek. Maar in een emotioneel sterk geladen parlementair debat, met als inzet het politieke lot van het afwezige staatshoofd, had men van de Eerste Minister, in de uitoefening van zijn hoge functie, het minimum aan sereniteit mogen verwachten die hem zou belet hebben, op grond van één getuige (die dan nog geen voldoende kennis van zaken had), overhaast te (ver)oordelen.

Blijft dus de kapitale vraag naar de geloofwaardigheid van het volgens Van Acker beslissende dokument. Hier past opnieuw een voorafgaande opmerking: de interne kritiek van de nota-Van Straelen konfronteert de geschiedschrijver met een reeks vragen die, bij gebrek aan bronnen, helemaal niet of niet met voldoende zekerheid kunnen beantwoord worden. Wij formuleerden er reeds enkele. De zwaarste moeilijkheid bestaat hierin dat men de inhoud van het dokument-Van Straelen, in zijn geheel beschouwd, niet behoorlijk vergelijken kan met de inhoud van andere dokumenten over hetzelfde onderwerp. In het *Witboek* verneemt men wel, in verband met het « intieme gesprek » van Van Straelen met koning Leopold van begin mei, dat deze laatste, indien hij uit Laken ontsnapte, niet enkel represailles voor de bevolking vreesde maar zich ook zorgen maakte om het lot van de kroonprins die in het land zou gebleven zijn ⁽³²²⁾. De lezer zal zich echter herinneren dat, volgens Van Acker (die hier geen reden heeft de waarheid te verdraaien), Van Straelen de koning had voorgesteld *samen met zijn gezin* onder te duiken ⁽³²³⁾. Men stelt ook vast dat de hier bedoelde passus in het *Witboek* over het « intieme gesprek » zó beknopt en vaag is dat er eigenlijk niets uit te leren valt, tenzij uit de eerste zin: *Le Roi*

(320) *Liber Amicorum Achiel Van Acker*, Brugge, 1973, bl. 98.

(321) *Hiervóór*, bl. 74.

(322) *Livre Blanc*, bl. 336.

(323) *Hiervóór*, bl. 73.

pensait donc à se tenir à sa position de prisonnier de guerre ⁽³²⁴⁾. (Versta : Laken niet te verlaten.) Pirenne geeft aldus de indruk het debat over de nota-Van Straelen te willen ontwijken. Op een andere plaats karakterizeert hij het dokument als *la divulgation d'une conversation privée avec le Roi, complètement dénaturée* ⁽³²⁵⁾. De eerste affirmatie is juist. Maar waarom heeft de sekretaris van de koning hier de kans niet gegrepen om duidelijk te maken op welke punten Van Straelen de waarheid volledig zou verminkt hebben?

Nog steeds in verband met de gesprekken koning Leopold — Van Straelen maakt Pirenne gewag van een onderhoud van kardinaal Van Roey met de vorst op 18 mei. Een ontvoering was toen ter sprake gekomen. Pirenne citeert een brief van kanunnik Leclef, sekretaris van de kardinaal, aan de bekende leopoldistische voorvechter De Vleeschauwer, van 25 juli 1945 (men lette op de datum: vijf dagen na het rekwisitoor van Eerste Minister Van Acker tegen de koning). In die brief leest men dat *la seule raison qui empêchait le Roi de se prêter à un enlèvement était qu'il voulait être à Bruxelles au moment de la libération* ⁽³²⁶⁾. Maar het kan niet geloofwaardig worden dat de koning in april-mei 1944, tot tweemaal toe, de indruk gegeven had ernstige belangstelling te koesteren voor een plan tot ontsnapping of ontvoering ⁽³²⁷⁾. Men kan niet tegelijkertijd koud en warm blazen en hopen geloofwaardig te blijven.

Men ziet het : het onderzoek naar de geloofwaardigheid van de nota-Van Straelen lijkt onbegonnen werk omdat het stuk zo weinig houvast biedt. Er is nochtans een uitweg. Een van de grondregels van de historische kritiek schrijft voor dat elk dokument niet enkel in zijn geheel maar ook in zijn samenstellende delen moet onderzocht worden. Welnu, het dokument-Van Straelen is samengesteld uit twee wezenlijk te onderscheiden delen : 1) de talrijke aan de koning toegeschreven argumenten waarom hij niet in het land wilde zijn bij de komst van de geallieerde troepen (anders gezegd : waarom hij niet wenste onder te duiken), 2) de schaarse maar betekenisvolle aanduidingen betreffende de voorgeschiedenis van de wegvoering.

5. De nota-Van Straelen. Interne kritiek. II. De aan de koning toegeschreven argumenten tegen een onderduiken.

Bij het onderzoek van die aan de koning toegeschreven argumenten zal de geschiedschrijver zich afvragen of Van Straelen, bij de redactie van zijn

(324) *Livre Blanc*, bl. 336.

(325) *Recueil*, bl. 621, noot 45.

(326) *Livre Blanc*, bl. 336. *Recueil*, bl. 509.

(327) *Hiervóór*, bl. 40-42.

nota, niet onwillekeurig, wegens zijn politieke opvattingen b.v., geneigd was in de weergave van de feiten de waarheid min of meer te verdraaien. Konkreet uitgedrukt: hoe waren, bij het einde van de bezetting, de menselijke verhoudingen tussen de koning en Van Straelen? Er is zeer weinig over gekend. Wij stipten reeds aan dat de vorst en de geleerde sedert jaren persoonlijke vrienden waren met al wat dat betekent aan wederzijds vertrouwen ⁽³²⁸⁾. Bij het uitspelen van het getuigenis-Van Straelen tegen de koning benadrukte Van Acker in zijn rede van 20 juli 1944 de waarde van zijn troef door de geleerde voor te stellen als *un ami du Roi, l'homme qui avait la confiance du Roi* ⁽³²⁹⁾. Waren de vriendschapsbanden echter bestand gebleken tegen de omstandigheden van oorlog en bezetting? Van Straelen was geen voorstander van de politiek van Laken. Eind juli 1945, een paar dagen na de rede van Van Acker, verklaarde Joris, liberaal volksvertegenwoordiger voor Antwerpen, in de Kamer dat hij en zijn socialistische vriend Vos, tijdens de bezetting herhaaldelijk uit de mond van Van Straelen zelf, hun gemeenschappelijke vriend, gehoord hadden hoezeer de houding van de koning hem verbaasde ⁽³³⁰⁾. Vos was nog duidelijker toen hij zei als vriend en vertrouweling van Van Straelen te kunnen getuigen: « Indien de koning in 1940-1944 een beroep gedaan had op raadsgevers als Van Straelen dan zou hij anders gehandeld hebben dan hij het deed ⁽³³¹⁾. » Van Straelen stond actief in het verzet ⁽³³²⁾. Voor de franssprekende Antwerpenaar, voorstander van de tweetaligheid van Vlaanderen, was het herstel van de Franse macht na de nederlaag van 1940, een vraagstuk van primordiaal belang ⁽³³³⁾. Men mag gerust aannemen dat koning Leopold er anders over dacht. Bij iemand als Van Straelen moet de

(328) *Livre Blanc*, bl. 336. *Rapport C.I.*, bl. 144.

(329) *Hiervóór*, bl. 74.

(330) *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 24 juli 1945, bl. 526, kol. 2.

(331) *Ibidem*, 25 juli 1945, bl. 585, kol. 1.

(332) Enkele aanduidingen in *Pourquoi Pas?* van 5 augustus 1945. Stockmans, biograaf en vriend van Van Straelen maakt gewag van een *citation du 1er janvier 1945 à l'ordre du jour de l'Armée Secrète* (*Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, CXXXIX, 1973, bl. 45). Blijkbaar een vergissing. De A.S. werd reeds op 10 oktober gedemobiliseerd. In het onder de leiding van H. BERNARD gepubliceerde werk: *L'Armée Secrète 1940-1944*, Gembloers-Parijs, 1966, wordt Van Straelen niet vermeld. Over de activiteit van Van Straelen in het verzet, vgl. H. BERNARD, *Le Citoyen*, in het verzamelwerk *Victor Van Straelen 1869-1964. Eloges funébres et manifestations commémoratives*, Brussel, 1964, bl. 67-81. Van de verhouding koning Leopold — Van Straelen is er echter nergens sprake.

(333) *Pourquoi Pas?* 5 augustus 1945, bl. 1052. In zijn biografische schets noteert Stockmans dat zijn vriend Van Straelen in zijn studententijd te Brussel (vóór of na Wereldoorlog I?) lid was van de « Vlaamsche vooruitstrevende Studentenkring Geen Taal, Geen Vrijheid: Klauwaert en Geus » (*Académie Royale de Belgique, Annuaire*, CXXXIX, 1973, bl. 21, noot 1).

vorst de reputatie verworven hebben « flamingant » te zijn ⁽³³⁴⁾. Voortgaande op hoofdstuk I van het *Politiek Testament* (januari 1944) was die reputatie niet ongegrond ⁽³³⁵⁾. Men zal dus met de nodige omzichtigheid gebruik maken van de nota-Van Straelen als historische bron voor de kennis van de aan de koning toegeschreven argumenten tegen een voorgesteld onderduiken. Sommige beweringen zijn, op het eerste gezicht al, twijfelachtig omdat ze kennelijk overdreven zijn. Is het denkbaar dat de koning over zichzelf zal getuigd hebben dat hij bij de bevrijding niet in het land wenste te zijn omdat hij aldus gemakkelijk de verantwoordelijkheid voor een te verwachten bloedige repressie op anderen kon afwentelen ?

Andere belangrijke vraag die alweer niet met de nodige zekerheid kan beantwoord worden : hoe deed Van Straelen zich voor toen hij, in mei 1944, zijn twee gesprekken met de koning te Laken voerde : als de oude vriend die de jongere vorst nog op het nippertje goede raad kwam geven om hem te redden? Waarschijnlijk wel, zal men denken, want Van Straelen zelf en zijn opdrachtgevers, een Van Acker, een de Launoit, een de Lichtervelde, waren geen vijanden van de monarchie. Maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat Van Straelen zijn koninklijke vriend voldoende duidelijk te verstaan zal gegeven hebben dat hij kwam om hem uit te horen en later verslag uit te brengen aan een Belgische dienst in Londen. Had hij dat wél gedaan, hoe dan te verklaren dat de vorst zich in zijn gesprekken met Van Straelen zó onvoorzichtig zou uitgelaten hebben als de nota wil doen geloven? Men tast dus in het duister naar de ware bedoeling van de demarche van Van Straelen. De dubbele geheimhouding jegens de koning : de hem verstrekte opdracht zelf en het doorseinen van de inhoud van privé-gesprekken aan een Belgische dienst te Londen, wekt de indruk dat Van Straelen zich, om politieke redenen, tot een weinig open spel geleend heeft door zijn

(334) Prof.dr. J. Willequet, de stichter van een studiecentrum dat als voorloper van het huidige NCWOII mag beschouwd worden, leerde na de oorlog Van Straelen tamelijk goed kennen als de geldschieder van dit eerste centrum. Op een vraag naar inlichtingen over de geleerde antwoordde Willequet o.m. (14 mei 1987) : *C'était un francophone d'Anvers, qui fulminait contre les activistes de 14-18... C'était un homme de sa caste et de son âge... La seconde faiblesse de ce savant réputé est plus mystérieuse, et je ne puis que formuler une hypothèse. Il avait accompagné Léopold aux Indes Néerlandaises, et le roi l'appréciait. Mais il est difficile d'être l'ami d'un roi, il est plus difficile encore à un roi d'avoir des amis... Van Straelen fut-il déçu d'être tenu à distance? Le 'flamingantisme' attribué au roi y fut-il pour quelque chose? C'est possible, et humain. Il s'en vengea, diffusa une légende... Je ne vois pas d'autre explication.*

(335) Hiervóór, bl. 38. In een tamelijk uitvoerige naamloze nota over de wegvoering van de koning en van de koninklijke familie (*scénario officiel en la réalité*) leest men over het *Politiek Testament* : *Ce texte se caractérise par une tendance ultra-flamingante.* Volgens Van Acker in januari 1950 werd die nota gedikteerd door een lid van de entourage daags na de wegvoering van de koning (8 juni). Een vergissing vermits er in dit document ook sprake is van de wegvoering van de koninklijke familie op 9 juni. Juist is de opmerking van Van Acker : *Cette note correspond à la note de Van Straelen. On y trouve les mêmes expressions.* (*Parlementaire Handelingen, Kamer*, 31 januari 1950, bl. 25, kol. 2.) Groot is de verleiding in die nota de hand van Van Straelen zelf terug te vinden. Voor de mededeling van dit document ben ik mijn vakgenoot E. Verhoeyen dankbaar.

persoonlijke vriend een valstrik te spannen waarvan deze het bestaan noch de bedoeling kon vermoeden. Feit is dat Van Straelen, na de bekendmaking van zijn nota door Van Acker, de nood gevoeld heeft zich te verdedigen tegen het verwijt een vriend verraden te hebben. Was het daarom dat het weekblad *Pourquoi Pas?* in zijn (waarschijnlijk door Van Straelen zelf geïnspireerde) hoofdartikel van 5 augustus 1945 betoogde: *Il serait absurde d'accuser M. Victor Van Straelen d'avoir trahi le secret d'une conversation en même temps que l'amitié du Roi: M. Van Straelen n'était ici que l'exécuteur d'une mission qui comportait une démarche et une réponse* ⁽³³⁶⁾. In zijn nummer van 5 mei 1946 pakte het weekblad met hetzelfde argument uit om te precizeren dat Van Straelen geen verraad gepleegd had maar dat er voor hem geen andere mogelijkheid was gebleven dan zijn opdrachtgevers te informeren omtrent de mislukking van zijn zending ⁽³³⁷⁾. Zijn vriend en biograaf Stockmans heeft het in dit verband over *le problème d'ordre moral que Van Straelen eut à surmonter lorsqu'il dut rendre compte de l'échec de sa mission* ⁽³³⁸⁾. Het verwijt van persoonlijk verraad moet Van Straelen hard getroffen hebben want, volgens iemand die hem goed gekend heeft, was hij *la droiture même*, brutaal zelfs in zijn rechtschapenheid, wat hem veel vijanden heeft bezorgd. *Jamais il n'aurait joué un double jeu*, besluit deze persoonlijke vriend van Van Straelen ⁽³³⁹⁾.

Beschouwt men, louter hypotetisch, de handelswijze van Van Straelen toch als een uiting van dubbelhartigheid, dan is dat nog geen argument tegen de getuigkracht van het hier onderzochte deel van het dokument. Integendeel, zou men kunnen aanvoeren: koning Leopold heeft in een onbewaakt ogenblik, tijdens een privé-audiëntie met een gewaande vriend, vrijuit gesproken en als het ware zijn ziel uitgestort. Het meest aanvaardbare antwoord op de vraag die ons hier bezighoudt, nl. de geloofwaardigheid van Van Straelen waar hij de koning argumenten in de mond legt tegen een tijdig onderduiken, lijkt ons dat te zijn van graaf Louis de Lichtervelde, alleszins geen vooringenomen getuige tegen koning Leopold. *Peut-être*, gaf de Lichtervelde voorzichtig toe, *le Roi a-t-il dit un jour à un familier qu'il croyait son ami* (Van Straelen) *qu'une captivité d'une certaine durée ne serait pas sans contrepartie avantageuse pour lui* ⁽³⁴⁰⁾. Het zou interessant zijn te vernemen in welk verband en in welke geestesgesteldheid de

(336) *Pourquoi Pas?*, 5 augustus 1945, bl. 1051.

(337) *Pourquoi Pas?*, 9 mei 1946, bl. 1108.

(338) STOCKMANS, Victor Van Straelen, in: *Annuaire de l'Académie royale de Belgique*, CXXXIX, 1973, bl. 45.

(339) Wijlen professor H. Bernard, Koninklijke Militaire School, aan de auteur, 5 februari 1987. Onthullend is het door Bernard meegedeelde feit dat hij van Stockmans zelf vernam: de vijanden van Van Straelen konden tot 1981 beletten dat diens biografie, geredigeerd door Stockmans, in de *Biographie Nationale* verscheen. Van Straelen was in 1964 overleden. Nog volgens Bernard sprak Van Straelen nooit met hem en evenmin met Stockmans over het konflikt met koning Leopold bij het einde van de bezetting (H. Bernard aan de auteur, 21 januari en 5 februari 1987).

(340) L. DE LICHTERVELDE, *La question royale*, in: *Revue Générale Belge*, juli 1947, bl. 330.

koning die woorden uitsprak. Zag hij toen, aan de vooravond van het einde der bezetting, geen uitkomst meer vermits de oorlog anders verlopen was dan hij voorzien had? De vraag moet onbeantwoord blijven. Of spekuleerde hij op het politieke profijt van een tijdelijke wegvoering? Op die laatste vraag komen wij nog terug.

6. De nota-Van Straelen. Interne kritiek. III. De aanduidingen betreffende de wegvoering.

De interne kritiek van de nota roept nog een laatste — wellicht de belangrijkste — vraag op: die naar de geloofwaardigheid of de getuigwaarde van Van Straelen in zijn aanduidingen omtrent de voorgeschiedenis van de wegvoering. Ze zijn weliswaar, zoals reeds opgemerkt, gering in aantal maar voor ons onderwerp van grote betekenis ⁽³⁴¹⁾.

Wat noteerde Van Straelen? 1) Hij zelf komt eerst aan het woord: « De sedert maanden door de koning gevoerde onderhandelingen met de Duitsers », alsmede zijn « intieme omgang met hen » zijn niet voor al de Belgen geheim gebleven. 2) Antwoord van de koning: als krijgsgevangene doe ik niet wat ik wil, de Duitsers beslissen. (« De Duitsers » beduidt hier: Hitler en Himmler.) Er werden « met de Duitsers » slechts « gesprekken » gevoerd die zich beperkt hadden tot peilingen door leden van de entourage met het doel te vernemen welke schikkingen de Duitse regering voorzien had voor het geval van een geallieerde landing. (« De Duitsers » betekent hier enkel Kiewitz.) De koning vroeg nog aandacht, volgens Van Straelen, voor het feit dat « zijn Duitse entourage » de overbrenging naar Duitsland niet wenste. Die « Duitse officieren » hadden immers zin gekregen in het weelderige leven in koninklijke kastelen en konden slechts verlangen dat het bleef duren. 3) (Van Straelen is opnieuw aan het woord.) Tijdens de gesprekken was steeds duidelijk tot uiting gekomen dat de koning « sedert lang » het plan beraamd had bij de bevrijding, terwille van de daaropvolgende repressie, uit het land afwezig te zijn.

Een eerste kritische benadering geldt de vorm van de aanduidingen in de nota. Het valt op dat een geleerde als Van Straelen, die toch weet aan welke voorwaarde de nauwkeurige beschrijving van een waarneming moet beantwoorden, zich tevreden stelt met vage formuleringen. Hij maakt gewag van « gesprekken waar men gebruik van maakte ». Hoeveel gesprekken? Wanneer en in welke omstandigheden? Hij heeft het vervolgens over *les Allemands* waarmee de koning zou « onderhandeld » hebben. De term « onderhandelingen » (*tractations*) laten we voorlopig buiten be-

(341) *Recueil*, bl. 510-511.

spreking. Maar wat betekent *les Allemands*? Om welke Duitsers ging het en hoeveel? In het hier bedoelde geval kwam er slechts één in aanmerking: de beroepsdiplomaat met de rang van reservekolonel Werner Kiewitz, die als de « Duitse adjudant te Laken » geen andere bevoegdheid had dan de persoonlijke bewaking van de koning. Eigenmachtig kon hij geen beslissingen treffen. Hij kon enkel uitvoeren wat hem, door Hitler, via staatsminister Meissner als chef van de *Präsidialkanzlei*, bevolen werd ⁽³⁴²⁾. Uiterst numeriek beperkt was eveneens de zogenaamde « Duitse entourage » te Laken. Bedoeld wordt eigenlijk de *Deutsche Adjutantur* aldaar. Ze telde, met enige goede wil, behalve Kiewitz, een zekere Bunting, officier bij de *Geheime Feldpolizei* en die in de documenten *Hauptmann* of *Major* genoemd wordt zonder deel uit te maken van de hiërarchie van het landleger (reserve) ⁽³⁴³⁾. Als assistent van Kiewitz voor de bewaking bestond de rest van zijn taak hoofdzakelijk in het overbrengen, van het kasteel te Laken naar de *Dienststelle* van de Sipo-SD te Brussel, van de verzoekschriften van Belgen die om vaderlandslievende redenen in moeilijkheden met de SS-politie waren geraakt en een beroep op de koning hadden gedaan. Die onbeduidende man, eigenlijk de loopjongen van Kiewitz, kan men moeilijk beschouwen als iemand uit de « Duitse entourage » te Laken die aan de hierboven vermelde « onderhandelingen » zou deelgenomen hebben. Wat aangaat de intimiteit met *les Allemands*, ook hier had men minder vaagheid gewenst. Het is een bekend feit dat de verhouding koning Leopold — kolonel Kiewitz geen gelijkenis vertoonde met die van een gevangene tot zijn cipier en dat de krijgsgevangen vorst het best kon stellen met zijn vriendelijke bewaker ⁽³⁴⁴⁾. Ook met von Falkenhausen waren de menselijke verhoudingen alles behalve vijandig ⁽³⁴⁵⁾. Er is echter niets bekend omtrent enige tussenkomst van de *Militärbefehlshaber* tijdens de zogenaamde « onderhandelingen » met Duitse instanties vóór de wegvoering.

Na de vorm, de inhoud. De betrekkelijk schaarse aanduidingen in de nota nopens de voorgeschiedenis van de wegvoering zijn de historicus welkom omdat ze hem de mogelijkheid bieden de beweringen van Van Straelen te controleren door vergelijking met een andere bron.

Men herinnere zich de voorgeschiedenis van Hitlers principiële beslissing, de koning naar Duitsland over te brengen. Ze bewijst onweerlegbaar dat er in het proces van zijn besluitvorming hoegenaamd geen plaats was

(342) Over de functie en de bevoegdheid van Kiewitz, zie nader A. DE JONGHE, *De laatste boodschap van Kiewitz, namens koning Leopold III, aan Hitler (15 juni 1944)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LXV, 1987, bl. 278.

(343) Over die « majoor » Bunting, hiervóór, bl. 64, noot 256.

(344) Over de persoonlijke verhouding koning Leopold III-kolonel Kiewitz zie A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, I, Antwerpen-Utrecht, 1972, bl. 92-93 en a.art., bl. 278.

(345) Hiervóór, bl. 6, noot 5.

voor een rechtstreekse of onrechtstreekse tussenkomst van koning Leopold. In haar conceptie, schreven we reeds, was de wegvoering een aangelegenheid van de *Führer* waar de koning part noch deel aan had ⁽³⁴⁶⁾. Hetzelfde geldt voor de uitvoering die door Hitler aan Himmlers politieke politie werd toevertrouwd. Kort gezegd : op het hoogste Duitse niveau is het uitgesloten dat de wegvoering het resultaat van een opgezet spel zou geweest zijn, een Belgisch-Duitse machinatie uitgelokt door of in samenwerking met de koning.

Wanneer Van Straelen nu beweert te weten dat er « sedert maanden » door de koning « onderhandelingen » gevoerd werden *avec les Allemands* over zijn wegvoering, dan vergist hij zich grondig. Van Straelen kent inderdaad de operatie-Elbe niet in haar geheel ⁽³⁴⁷⁾. Hij is onwetend van haar voorgeschiedenis en de voorgeschreven uitvoering. Het deel van de retroacta dat hij oppervlakkig kent (door horen zeggen wellicht?) reikt niet verder dan het niveau Laken. Hij interpreteert de tot hem doorgedrongen feiten en geruchten verkeerd omdat hij niet beseft dat zij slechts deel zijn van een hem onbekend geheel. Wie voor de studie van de voorgeschiedenis der wegvoering van koning Leopold zich dokumentair beperkt tot de nota-Van Straelen moet logisch besluiten dat de gebeurtenis eenvoudig het resultaat was van onderhandelingen (*tractations*) tussen de vorst en Kiewitz. Niets is minder waar. De beslissingen omtrent de wegvoering zelf, de datum, de uitvoering, de plaats van bestemming, de aard van de bewaking vielen niet te Laken maar in het *Führerhauptquartier* zonder dat Meissner of Kiewitz er ooit bij te pas kwamen. In het najaar van 1943 kreeg Meissner wel de reeds vermelde opdracht *van Hitler*, te Strobl een villa voor de koning en zijn gezin in gereedheid te brengen, opdracht waaromtrent hij Kiewitz informeerde. Maar toen later, om niet gekende redenen, Hirschstein de nieuwe plaats van bestemming werd, bleven beiden onwetend van die wijziging. Er werd te Laken niet onderhandeld omdat er daar geen object van onderhandeling bestond. De koning drukte het juist uit toen hij tegen Van Straelen zei: ik ben krijgsgevangene, de Duitsers beslissen (hij bedoelde Hitler en Himmler). Men moet overigens geen deskundige zijn in de administratie van het gevangeniswezen om te beseffen dat niet een cipier en een gevangene, na onderling overleg, beslissen over het transfert van deze laatste naar een ander oord van bewaking. Slechts een hogere instantie is daartoe bevoegd, in het geval dat ons hier bezighoudt, Hitler. De kapitale vergissing van Van Straelen bestaat hierin dat hij Kiewitz, als bewaker, een bevoegdheid toekent, die uitsluitend Hitlers domein was.

(346) Hiervóór, bl. 32.

(347) Anders dan E. Verhoeyen meent bevatte de nota-Van Straelen niet al, maar slechts een (klein) deel van de retroacta van de wegvoering (E. VERHOEYEN, *Les grands industriels belges entre collaboration et résistance: le moindre mal*, in: *Cahiers d'Histoire de la Seconde Guerre mondiale*, 10, november 1986, bl. 76).

Besluit: evenmin als op het hoogste niveau, het *Führerhauptquartier*, kan er op het lagere, meer bepaald Laken, sprake zijn van machinatie tussen de koning en Kiewitz met het oog op de wegvoering naar Duitsland.

Wat met de « onderhandelingen » koning-Kiewitz in 1944? Volgens Van Straelen geeft de koning toe dat er door leden van zijn entourage met Kiewitz gesprekken gevoerd werden over een mogelijke verwijdering uit het land in geval van een geallieerde landing. Wij merken hierbij op: die gesprekken hadden niet de verdachte betekenis die Van Straelen er in zijn bezwarende nota aan geeft. Wij komen steeds tot hetzelfde feit terug: sedert het najaar van 1943 wist de koning dat Meissner, in opdracht van Hitler, te Strobl bij Salzburg, een villa voor de koninklijke familie in gereedheid moest brengen. Valt het als verdacht te beschouwen dat hij, of leden van zijn entourage, met Kiewitz van gedachten gewisseld hebben om zich voor te bereiden op de uitvoering van een niet door de vorst uitgelokte beslissing van Hitler? Van Straelens herhaalde verwijt dat de koning « sedert maanden » het plan koesterde bij de bevrijding niet in het land te zijn, vindt eveneens een normale verklaring in de omstandigheid dat hij inderdaad in mei 1944 « sedert maanden » (juist gezegd: sedert najaar 1943), wist dat de wegvoering zijn lot zou zijn in geval van een geallieerde landing indien hij, wel te verstaan, niet besloten had tijdig onder te duiken.

Een laatste passus in het deel van de nota met aanduidingen over de voorgeschiedenis van de wegvoering verdient onze aandacht. Uit de mond van de koning tekende Van Straelen op dat « de Duitse officieren » te Laken, verwend als ze waren aan het leven in weelderige kastelen, zouden proberen de internering van de vorst in Duitsland te voorkomen. Immers, valt er niemand meer te Laken te bewaken, dan zal er voor hen aldaar geen plaats meer zijn en vrezen zij naar het front te moeten vertrekken.

Laat ons aannemen dat er geen twijfel bestaat omtrent het feit van die aan de koning toegeschreven woorden. Men weet niet in welk verband hij ze uitgesproken heeft. Men begrijpt echter wel wat Van Straelen ermee bedoeld heeft: bewijzen dat er te Laken een « Duitse entourage » was die de koning beïnvloed heeft bij het treffen van zijn besluit het land niet te verlaten. Welnu, die invloedrijke « Duitse entourage » te Laken was een waanbeeld van Van Straelen, misschien door de drukdoende praalhans Kiewitz zelf in het leven geroepen. Het is onzinnig te denken dat de koning in een vitale kwestie als het al of niet onderduiken in mei-juni 1944, rekening zou gehouden hebben met de wensen van de « Duitse officieren » te Laken, die dreigden er hun veilig nest te verliezen indien er niemand meer te bewaken viel. Die wensen, zo hij er ooit naar geïnformeerd heeft, konden voor de koning geen belang hebben.

De kritiek van de aanduidingen in de nota-Van Straelen betreffende de voorgeschiedenis van de wegvoering van koning Leopold leidt tot het besluit dat de auteur van het dokument een onbetrouwbare getuige is —

niet omdat hij opzettelijk de waarheid verminkt, maar omdat hij zich wegens onwetendheid vergist. Hij spreekt een oordeel uit over een gebeurtenis die hij, in haar geheel, niet voldoende kent om de feiten die hij wel kent juist te interpreteren. Van de voorgeschiedenis van de wegvoering weet hij niets af. Men mag zich zelfs afvragen of hij er ooit aan gedacht heeft vermits hij er met geen woord over rept. Geen wonder dat Van Straelen de hem bekende feiten (de gesprekken koning Leopold — Kiewitz vóór de wegvoering), vanuit zijn beperkt perspectief een grotere draagwijdte toekent dan ze in werkelijkheid verdienen.

7. De twee besluiten van Van Acker.

Het deel van zijn rede van 20 juli 1945 over de wegvoering van de koning rondt Van Acker af met twee besluiten. Het eerste betreft de voorgeschiedenis van de gebeurtenis, het tweede het openbaar protest van de vorst vlak vóór de wegvoering van 7 juni.

Volgens het eerste besluit had de koning zijn wegvoering « niet ondergaan ». Integendeel, hij had ze « vrijwillig aanvaard, zo niet uitgelokt ».

De ernstige, nauwelijks verhulde aantijging dat koning Leopold zelf zijn wegvoering zou uitgelokt hebben, is volstrekt tegenstrijdig met de voorgeschiedenis van Hitlers Elbe-Befehl. Het minste wat men van Van Acker, als Eerste Minister in een buitengewoon belangrijk parlementair debat over het politieke lot van het afwezige staatshoofd, had mogen verwachten was een begin van bewijs. Het ontbreekt. Er zal geen gevonden worden. Sedert 1942 al was Hitler niet bereid met koning Leopold een politiek spel te spelen met de martelaarskroon als beloning voor zijn partner.

Heeft de koning, zoals Van Acker beweert, verre van zijn wegvoering te ondergaan, ze integendeel vrijwillig aanvaard?

Het besluit van Van Acker gaat mank omdat het gegrond is op een onvolledige kennis van de zaak in haar geheel. In het voetspoor van Van Straelen, zijn enige gids, doet hij alsof het wegvoeringsbevel van Hitler niet bestaat. De herhaling is niet overbodig want ze raakt de kern van de kwestie: zowel bij Van Acker, de man van het gezond verstand, als bij Van Straelen, de geleerde, wekt het verbazing te moeten vaststellen dat zij de bewaker (Kiewitz) en de gevangene (koning Leopold) bevoegd achten zelfstandig te onderhandelen en te beslissen over het transfert van deze laatste van Laken naar Duitsland. Dat is een grove misvorming van de waarheid die slechts mogelijk is omdat zij Hitlers wegvoeringsbevel eenvoudig negeren.

De wegvoering van koning Leopold op 7 juni 1944 geschiedde op bevel van Hitler. In deze zin was ze een dwangmaatregel waaraan de koning zich

onderwerpen moest. Maar daarmee is niet alles gezegd. Evenals Van Straelen en Van Acker zou de geschiedschrijver zich, *mutatis mutandis*, aan misvorming van de waarheid schuldig maken indien hij verzweeg dat de koning, zonder daartoe gedwongen te zijn, niet is ingegaan op het voorstel van Van Straelen, in mei 1944, tijdig met zijn gezin onder te duiken. Impliciet aanvaardde Leopold aldus zijn wegvoering. Immers, te Laken blijvend wist hij wat het onafwendbare gevolg van zijn beslissing zou zijn: wegvoering naar Duitsland in geval van een (toen verwachte) geallieerde landing. Anders uitgedrukt: door vast te houden aan zijn status van krijgsgevangene⁽³⁴⁸⁾, door zich niet tijdig aan de greep van de bezetter te onttrekken, heeft de koning, geïnformeerd als hij was omtrent het Duitse plan (Strobl), zelf de toestand geschapen die het Hitler mogelijk zou maken het wegvoeringsbevel uit te voeren.

Om de Belgen te misleiden, aldus Van Acker in zijn tweede besluit, redigeerde de koning, in samenwerking met een (niet nader genoemde) andere persoon, een protest dat hij vervolgens liet publiceren⁽³⁴⁹⁾. Zodoende hoopte hij bij de bevolking profijt te halen uit een daad die hij als hem opgedrongen wilde doen aanvaarden.

Men kan niet betwisten dat de wegvoering, op bevel van Hitler, op het eerste gezicht voor de niet ingewijde een opgedrongen daad was. Men kan echter evenmin betwisten dat de koning, door tijdig onder te duiken, zich aan die dwangmaatregel had kunnen onttrekken en dat hij dat niet gepoogd heeft. Aldus verloor de wegvoering haar oorspronkelijk dwingend karakter zonder daarom een totaal vrije wilsdaad van de koning te worden.

Heeft de koning dan, om met Van Acker te spreken, de Belgische bevolking door zijn proklamatie van 6 juni 1944 misleid? Een eenvoudig ja of neen volstaat hier niet. De koning heeft geprotesteerd tegen een echt, niet door hem uitgelokt wegvoeringsbevel van Hitler. Maar evenals Van Acker in zijn besluit gedeeltelijk misleidend is omdat hij geen rekening houdt met het bevel van Hitler, zo verkondigt de koning evenmin de volledige waarheid wanneer hij in zijn proklamatie slechts gewag maakt van zijn protest tegen Hitlers bevel. Voor de geschiedschrijver blijft het een feit dat

(348) *Livre Blanc*, bl. 336.

(349) Van Acker verwacht hier het tamelijk uitvoerig protest van de koning bij Hitler van 6 juni 's avonds met de proklamatie van de vorst aan de Belgische bevolking van de 7de. Het protest werd von Falkenhausen overhandigd om, via Kiewitz en Meissner, Hitler te bereiken. Het was niet voor publikatie bestemd. De proklamatie kende daarentegen een klandestiene verspreiding. Proklamatie en protest werden door Van Overstraeten, in opdracht van de koning geredigeerd. von Falkenhausen deed, op 6 juni 's avonds, de tekst van het protest nog wijzigen (hiervóór, bl. 53). Volgens het dagboek van Van Overstraeten dateert het eerste ontwerp van de proklamatie reeds van 29 februari 1944. Die tekst werd nog eens 6 juni 's avonds, herzien. Op het laatste ogenblik werd ook kabinetschef Frédéricq bij de redactie van de definitieve tekst betrokken.

de proklamatie gedeeltelijk misleidend is omdat zij de verkeerde indruk wekt dat de koning zich aan een onontkoombaar bevel heeft moeten onderwerpen. Dit bevel was slechts in zoverre onontkoombaar als de koning in mei 1944 geoordeeld had van de geboden gelegenheid tot onderduiken geen gebruik te kunnen (of te willen) maken.

Op de dubbele vraag in de titel van dit hoofdstuk gesteld: echte wegvoering of opgezet spel? is het antwoord bevestigend op de eerste, ontkennend op de tweede. De wegvoering van koning Leopold was géén politieke komedie vermits ze geschiedde op een niet door de koning, rechtstreeks of onrechtstreeks, uitgelokt bevel van Hitler. De koning heeft zijn wegvoering niet spontaan, met de medewerking van een Duitse dienst en de noodzakelijke instemming van Hitler, voorbereid. Uit de voorgeschiedenis van de wegvoering weten wij met volstrekte zekerheid dat Hitler zich tot dergelijke spel niet zou geleend hebben. Wel heeft Leopold — het onderscheid is van wezenlijk belang — zich vanaf de tweede helft van januari 1944 op een wegvoering voorbereid die hij onafwendbaar wist indien hij, in geval van een geallieerde landing, nog niet met zijn gezin was ondergedoken. Dat hij in deze omstandigheden het mogelijke politieke profijt, nl. het herwinnen van de sympathie van een groot deel der bevolking, niet uit het oog verloren heeft, is een uiting van de *Realpolitik* de ware staatsman eigen.

8. Een duister punt: waarom besloot de koning Laken niet te verlaten?

In de voorgeschiedenis van de wegvoering blijft er een duister punt: waarom besloot de koning te Laken te blijven, er de wegvoering (die hij onafwendbaar wist) af te wachten en er zich intussen op voor te bereiden als een reiziger die een hem opgedrongen verplaatsing impliciet aanvaardt omdat hij de gelegenheid, zich tijdig aan de dwang te onttrekken niet gegrepen heeft? Men kent de gedachtengang van de koning daaromtrent niet voldoende. De enige zekerheid is dat de koning reeds vanaf eind januari 1944 rekening hield met zijn afwezigheid uit het land bij de komst van de geallieerden omdat hij toen al besloten had niet onder te duiken. Het *Testament Politique* van 25 januari levert het bewijs dat die afwezigheid niet het gevolg zou zijn van een tijdig onderduiken maar van een (gemakkelijk te voorziene) wegvoering. In de inleiding tot het dokument treft de volgende sleutelzin: *Le territoire se trouvant au pouvoir de l'envahisseur, il importe que le Chef de l'Etat n'en sortit qu'emméné de force par le vainqueur* ⁽³⁵⁰⁾.

(350) *Recueil*, bl. 502.

Over de motivering van de koning, Laken niet te verlaten ofschoon hij wist dat wegvoering hem te wachten stond, mag men zich voorlopig, bij gebrek aan bronnen niet verder wagen dan vragen te stellen en hypotesen te formuleren. De kapitale vraag is die naar de opvatting van de koning, in 1944, over het eindresultaat van de oorlog. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat zijn opvatting van mei 1940 (een snelle Duitse overwinning) niet dezelfde ontwikkeling zou gekend hebben als die van de overgrote meerderheid der bevolking (een geallieerde overwinning) ⁽³⁵¹⁾. Zijn *Testament politique* van 25 januari 1944 bewijst dat hij een in de tijd nog niet nader te bepalen « bevrijding van het nationaal grondgebied » voorzag. Het dokument is dus niet geschreven in het perspectief van een Duitse maar van een geallieerde overwinning. Hoopte de koning, na de bevrijding, in België als een element van orde en stabiliteit een rol te kunnen spelen? Het zou oneerlijk zijn *a priori* die bedoeling in twijfel te trekken. De vraag is of de koning ooit ernstig kán gemeend hebben dat zijn hoop gegrond was. Immers, te Laken blijven betekende wegvoering naar Duitsland in geval van een geallieerde landing. De koning wist dat. Hij heeft er zich op voorbereid. Die hypotese biedt dus geen houvast. Overigens, gesteld dat hij zonder onder te duiken in geval van een geallieerde landing toch in Laken had kunnen blijven, zou hij dan een element van orde geweest zijn in een land met een uit Londen teruggekeerde regering die nb. door de feiten in het gelijk was gesteld maar van wie hij eerst een knieval eiste? De meest zinvolle hypotese lijkt ons dan ook de volgende: Laken niet verlatend aanvaardt de koning *ipso facto* zijn wegvoering overtuigd als hij is dat de oorlog niet lang meer zal duren, de Duitsers hem zullen verliezen en dat hij dan terugkeert met het aureool van het naar Duitsland gedeporteerde staatshoofd, een aureool dat zijn kapitulatie van 28 mei 1940 en zijn passieve houding tijdens de bezetting zal doen vergeten.

Men kan niet beweren dat koning Leopold in de eerste helft van 1944 de gebeurtenissen volledig passief heeft afgewacht. Het staat vast dat hij zich op de onafwendbaar geachte wegvoering in geval van een geallieerde landing zorgvuldig heeft voorbereid. *Les valises étaient préparées*, noteren de goed ingelichte kroniekschrijvers Delandsheere en Ooms op 8 juni,

(351) J. VANWELKENHUYZEN, *Leopold III en de regering*, in: *Tijdschrift voor Diplomatie*, mei 1982, bl. 547-548, eigenlijk een uitvoerige bespreking van J. STENGERS, *Aux origines de la question royale. Léopold III et le gouvernement*, Parijs-Gembloers, 1980. Een passus in die bespreking kan aanleiding geven tot misverstand. Wat aangaat de opvattingen van koning Leopold III over het verloop van de oorlog schrijft Vanwelkenhuyzen: « De koning is als het ware blijven verder gaan zoals hij gestart was, terwijl de oorlog in een heel andere zin evolueerde... Het tragische van Leopold III is dat hij er niet in geslaagd is een terugkerende kromme te beschrijven ». Vanwelkenhuyzen heeft het verder over het « onvermogen (van de koning) om de eind mei 1940 opgevatte ideeën nog te veranderen ». Het feit dat de recensent nergens precizeert tot wanneer dit « onvermogen » geduurd heeft, kan de indruk doen ontstaan dat Stengers het tot het einde van de bezetting laat duren. Die indruk zou ongegrond zijn. In zijn verklaring van het beleid van de koning « in het perspectief van een Duitse overwinning » gaat Stengers niet verder dan 1940.

daags na de wegvoering ⁽³⁵²⁾. Rekening houdend met de oorlogskansen in mei-juni 1944 — maar de geschiedschrijvers oordelen na de feiten — komen wij terug tot onze hypotese: de koning heeft zijn wegvoering aanvaard als een middel om zijn ontluiserd politiek blazen op te poetsen. Hier is er, uit hoofde van de vorst geen plaats voor enige machinatie met Hitler, wel voor politieke speculatie. Maar men zal nooit met volstrekte zekerheid weten wat koning Leopold III bedoelde toen hij besloot Laken niet te verlaten. Hij heeft het nooit gezegd en het geheim in zijn graf meegenomen ⁽³⁵³⁾.

9. Naspel. Het einde van een fabel.

Op de aanval van Eerste Minister Van Acker van 20 juli 1945 in de Kamer antwoordde koning Leopold 30 september vanuit Sankt Wolfgang met een boodschap aan de Belgische bevolking ⁽³⁵⁴⁾. De beschuldiging, zijn wegvoering zelf en spontaan te hebben voorbereid wees hij verontwaardigd van de hand. *La conscience nationale saura juger l'attitude de ceux qui ont pris la responsabilité d'une telle diffamation*, zei hij zinspelend op Van Straelen en Van Acker. Ruim veertien dagen later kwam de koningskwestie opnieuw uitvoerig ter sprake in een parlementair debat, dit keer in de Senaat. Met betrekking tot de wegvoering van de koning herhaalde Van Acker zijn rekwisitoor van ongeveer drie maanden voordien in de Kamer.

(352) DELANDSHEERE-OOMS, a.w., IV, bl. 148.

(353) Over het politieke profijt van de wegvoering voor de koning, zie DELANDSHEERE-OOMS, a.w., IV, bl. 150; DE LICHTERVELDE, *La Question royale*, in: *Revue Générale*, juli 1947, bl. 330; VAN OVERSTRAETEN, *Le Roi prisonnier*, bl. 275. Van niet te onderschatten betekenis voor de onrechtstreekse kennis van de opvattingen van de koning zijn het getuigenis van Meissner en de kommentaar hierbij van Kiewitz. Op 11 september 1945 verklaarde Meissner in het Amerikaanse *Interrogation Center* te Oberursel: *J'ai préparé en 1943, en automne, une villa à Strobl, près de St-Wolfgang, pour recevoir Sa Majesté et sa famille. Au cours d'un entretien, Kiewitz m'a dit qu'il pouvait se figurer que le Roi était d'accord sur cette déportation parce qu'elle le ferait apparaître comme un martyr et qu'elle était de nature à améliorer sa situation politique à l'égard de son peuple* (*Recueil*, bl. 711). Na de bekendmaking van Meissners getuigenis in mei 1949 probeerde Kiewitz het onmiddellijk te ontcrachten. *Je me souviens bien*, schreef hij 23 mei aan een dame die hij in zijn Brusselse tijd gekend had, *d'avoir dit en conversation avec M. le Dr. Meissner, à titre de raisonnement contre les menées de Himmler, que celui-ci finirait encore par auréoler le Roi d'un martyr de plus, ce qui ne renforcerait que sa position politique. Mais, c'était mon avis personnel de diplomate, jamais l'interprétation d'une suggestion quelconque de la part du Roi avec qui je n'avais eu aucun motif de parler de cette affaire avant le fait accompli, le 6 juin 1944 au soir* (BAMAF, *Nachlass 246, von Falkenhausen, Tl. 4. Recueil*, 713). Wie enigszins vertrouwd is met de na-oorlogse verklaringen van Kiewitz weet dat de gewezen Duitse adjudant steeds bereid was als zondebok of schokbreker op te treden om de koning behulpzaam te zijn. In het geval dat ons hier bezighoudt is het niet uitgesloten dat Kiewitz een redenering van de koning voor eigen rekening neemt. De onbetrouwbaarheid van Kiewitz als getuige blijkt duidelijk uit de laatste zin van het citaat: nl. dat hij van de wegvoering van de koning niets afwist vóór het voldongen feit, wordt door de feiten totaal tegengesproken.

(354) *Recueil*, bl. 671-673.